

Pr. dr. Lucian Petroaia

**CONTRIBUȚIA
EPISCOPULUI MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU
LA ÎMBOGĂȚIREA
TEZAURULUI LITURGIC ROMÂNESC ¹**

Caracterul comemorativ-omagial al anului 2010 – prăznuit în Biserica Ortodoxă Română drept „An al Crezului Ortodox și al Autocefaliei românești“ ne oferă prilejul de a ne întoarce privirile, atenția și rugăciunile de pomenire asupra unor bărbați de înaltă simțire și mare jertfelnicie întru atingerea unora dintre cele mai de seamă scopuri ale istoriei noastre: făurirea Unirii din 1859, întemeierea Statului Român, dobândirea Autocefaliei și ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie. Ierarhi, monahi, preoți de mir, diplomați, politicieni sau simpli oameni din popor, dar cu toții buni români și buni creștini și-au înscris pentru totdeauna numele pe aceste file de glorie din cartea de istorie a neamului, aducându-și fiecare contribuția sa la înfăptuirea marilor idealuri, totodată naționale și bisericești.

Dintre multele personalități care s-au dăruit pe sine, deplin, acestor nobile cauze, se desprinde chipul luminos al episcopului Melchisedec Ștefănescu (1822-1892). Personalitate complexă – unul dintre cei mai de seamă ierarhi români ai secolului al XIX-lea, monah de vocație, pasionat pogorător în zăcământul cel de aur al istoriei naționale, profesor preocupat de a da sistem tinerei școli românești de teologie, apologet, om de condei care a lăsat Bisericii și culturii românești o uriașă operă

1. Prezentul studiu reprezintă dezvoltarea referatului susținut în cadrul Simpozionului cu tema „*Personalitatea Episcopului Melchisedec Ștefănescu și rolul său în dobândirea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*“, organizat de Arhiepiscopia Dunării de Jos și Departamentul Teologic al Facultății de Istorie, Filosofie și Teologie din cadrul Universității „Dunărea de Jos“ din Galați, în data de 19 aprilie 2010. Despre acest eveniment științific, a se vedea revista „Călăuză ortodoxă“, XXI (2010), nr. 258, p. 18-19.

scrisă, Melchisedec Ștefănescu suscită interesul cercetătorilor și astăzi, la aproape 120 de ani de la adormirea sa întru Domnul. Aceasta și prin opera sa impresionantă, dar și prin faptul că, în multe discipline din teologia românească a fost un deschizător de drumuri, lucrările sale cunoscând nenumărate reeditări și unele rămânând de referință și fiind folosite zeci de ani în școlile teologice².

Studiul de față va încerca să ilustreze, sintetic, aportul însemnat pe care l-a adus domeniului liturgic din teologia românească, Melchisedec Ștefănescu, în devenirea sa, de la profesor de seminar și director, arhimandrit, membru al Academiei Române și până la înalta slujire de episcop la Huși (locoțiitor), Ismail și Galați (Dunărea de Jos) și la Roman³.

I. Autor, traducător și editor de manuale pentru școlile teologice

La jumătatea secolului al XIX-lea, școala românească de teologie se afla la început. Nu existau manuale, profesorii erau școliți la Academii sau Universități din afara granițelor Principatelor, fiind adesea prea tributari unor sisteme de gândire străine de spiritul românesc; despre planuri de învățământ, programe școlare și alte exigențe tehnice didactice și pedagogice, nu se putea vorbi încă. Cei ce sufereau din cauza acestor lipsuri erau tinerii care optau pentru o școală bisericească: pe lângă faptul că se pierduse vechea formă de ucenicie, în mănăstiri de tradiție, pe lângă monahi bătrâni, adânc cunoscători și trăitori ai învățaturii de credință, nici noul sistem de

2. De exemplu: alcătuiește primul manual de *Teologia Dogmatică a Bisericii Ortodoxe Catolice de Răsărit. Ecstrasă din scrierile părinților și din învățătura sfintei noastre Biserici pentru școalele mai înalte clericale din Principatul Moldovei*, Iași, Tipografia „Buciumulu Romanu“, 1855 (traducere și adaptare după manualul mitropolitului Antonie al Kievului), urmat, la un an, de o *Scurtă introducere în cursul științelor teologice. Prelucrată pentru școalele clericale din Principatul Moldovei*, Iași, Tipografia „Buciumulu Romanu“, 1856; întocmește unul dintre primele Catehisme sistematice de la noi (*Catihisul ortodoks*, Iași, 1857) și una dintre primele *Introduceri în sfintele cărți ale Vechiului și Noului Testament* (Iași, 1860). În Biblioteca Academiei Române se află și un manuscris de *Manual de Drit Canonic* și altul de *Manual de Morală sau Etică aplicată*.

3. O excelentă sinteză asupra vieții și operei Episcopului Melchisedec Ștefănescu, vezi la pr. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, Editura „Filocalia“, Roman, 2008, ediția a II-a, îngrijită și prefațată de PS dr. Ioachim Băcăuanul, Arhiereu-Vicar al Episcopiei Romanului, p. 304-318.

învățământ, ce se dorea „modern“, aplicat și în școlile Bisericii, nu funcționa deloc⁴. Profesorul și revizorul Melchisedec cunoștea aceste realități, așa că, încă de la începutul carierei sale didactice a fost preocupat de a oferi, îndeosebi elevilor, dar și profesorilor din seminarele teologice, manuale, în parte traduse, în parte alcătuite de el și adaptate la specificul ortodoxiei românești.

1. *Primul manual de liturgică din teologia românească*

Încă din anii 1852-1853, arhimandritul Melchisedec lucrează la întocmirea unui manual de Liturgică, pe de o parte traducând, dar pe altă parte adaptând și transformând total lucrarea *Liturgica*, a protoiereului Ioan Scvorțev. Rezultatul este o carte aproape în totalitate nouă, dar atât de necesară și utilă. Acesta este, de drept, primul manual de liturgică din teologia românească, deși unii autori consideră că inaugurarea literaturii

4. O descriere realistă a situației seminariilor teologice de la noi, la jumătatea secolului al XIX-lea, întocmită după consemnări și rapoarte ale protosinghelului Melchisedec Ștefănescu, pe atunci director al Seminarului din Huși și după câteva notițe ale lui Simeon Mehedinți, publicate în „Cronica Romanului“, realizează arhiereul dr. Veniamin Pocitan, în lucrarea *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între anii 1856-1861*, apărută la București, în 1936: „Se numesc profesori streini în Biserică, care nu au habar de menirea seminariilor. Unii dintre ei *atei*. Se iscă și vrajbe în seminarium. Rectorul nu mai are autoritatea necesară. Seminariile sunt scoase de sub supravegherea și autoritatea chiriarhală. Locul de rector îl ține (sic!) multă vreme și unii dintre profesorii laici. Programele se reformulează, introducându-se o serie de studii profane, fără nici un folos clericilor. În același timp se restrânge cadrul științelor teologice. Disciplina bisericească scade. Seminaristii nu mai frecventează biserica... Un duh lumesc pătrunde în seminarium. Mai târziu își pierde și numele. Așa de pildă, pe la 1864 (Seminarului din Huși, n.n.) i se zicea *Gimnaziu clericale din Huși*; iar seminariumul central dela Iași, i se zicea *Liceul bisericesc din Iași*. Absolvenților de seminarium, înstreinați de biserică, le era acum rușine de a se mai face preoți și căutau alte ocupațiuni. Astăzi mai rău. Umblă după parohii, fără însă să aibă duh bisericesc. Nu știu să țină strana și nu li-i dragă biserica, fiindcă așa sunt crescuți. Unora nici haina preoțească nu le mai place. Se poartă civili, rași, tunși, frezați, abia-i mai cunoști că-s preoți. Sunt laici «de la haină până la suflet». Vor fi buni ei de cooperative, bănci, cluburi politice, de alegeri și de orice vreți, numai de preoție nu. Nici ei singuri nu-și mai dau numele de preot. A pierit *duhul evlaviei* și al *cuvioșiei*, luându-le locul apucăturile cele mirenești. Aluatul s-a amestecat cu coca, de nu se mai cunoaște și nu-și mai produce efectul. Așa s-au schimbat bunele orânduielei din cler, odată cu vremile“ (p. 33-34).

liturgice de la noi s-ar fi făcut prin lucrarea *Învățătura sfântă, adecă sfintei și dumnezeieștii liturgii de pe limba greciască pe limba românească. De Ieremia Cacavela Dascal...* (Iași, 1697)⁵. Nici alte traduceri anterioare anului 1853⁶, nu pot fi considerate manuale românești de liturgică, întrucât nu conțin elementele unui manual (structura, sistemul etc), iar autorii propriu-zisi sunt străini de neamul nostru.

Ediția I a apărut cu binecuvântarea mitropolitului Sofronie Miclescu, la Editura „Buciumul Român“ din Iași, în 1853, sub titlul *Manualu de Liturgică sau servirea de Dumnezeu a Bisericii Ortodoxe. Prelucrat pentru școlile clericale din Moldova de protosinghelul Melhisedek magistrul de teologie și profesor în Seminaria centrală*⁷ (132 p., 18,5x11,5 cm). În „Precuvântare“, autorul precizează scopul întocmirii acestei lucrări și arată că a fost elevul autorului, la Academia Duhovnicească de la Kiev: „Cărticica aceasta este menită spre acest scopu, adecă a încunoaște, dacă nu în totul, măcar cu cele mai întrebuițate ierurgii ale Bisericii Ortodoxe. Ea este înjghebată duple manualul Protoiereului Ioan Scvorțev, fostulu profesor de filosofie în Academia de Kiev“⁸. Acest lucru explică de ce autorul s-a folosit tocmai de această sursă, deși literatura rusă a timpului cunoștea manuale de liturgică și autori cu mult mai mare prestigiu⁹.

5. A se vedea dr. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe. Cursuri universitare*, Editura Consiliului Eparhial Ortodox Român din Bucovina, Cernăuți, 1929, p. 66-67 sau pr. prof. dr. Ene Braniște, *Liturgica generală, I*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2002, ediția a II-a, p. 35. În această din urmă lucrare, alături de altele, manualul de liturgică al lui Melchisedec este considerat „modest“ (p. 36).

6. Ne referim la traducerea operei Sfântului Simeon al Tesalonicului, făcută de Chesarie – „eclisiarhul Sfintei Mitropolii a Bucureștilor“, cu titlul *Voroavă de întrebări și răspunsuri* (București, 1765) și la *Enchridion*-ul lui Dimitrie Darvaris, tradus de logofătul Dimitrie Sturza cu titlul *Mănealnic hristianicesc. Carele cuprinde o prea scurtată tălmăcire a lăcașului dumnezeiesc... a dumnezeieștii și Sfintei Liturghii și a Sfintelor Taine ale Bisericii* (Mănăstirea Neamț, 1837).

7. Semnalare și descriere la magistrand Mircea Păcurariu, *Traduceri românești din literatura teologică rusă, până la sfârșitul secolului XIX*, în „Studii teologice“, XI (1959), nr. 3-4, p. 201.

8. Protosinghel Melchisedec Ștefănescu, *Liturgica*, Editura „Buciumul Român“, Iași, 1834, „Precuvântare“, p. IX.

9. De ex.: Arhiepiscopul Veniamin Krasnopievkov, *Tablă nouă sau explicare mistică a locașului dumnezeiesc, a liturghiei și a tuturor serviciilor și lucrurilor bisericesti* (Moscova, 1803); prof. Ioan Dmitrevksi, *Explicarea Sfintei Liturghii* (Moscova, 1804); Andrei Muraviev, *Scrisori despre serviciul dumnezeiesc al Bisericii Orientale-Catolice*

În același loc, Melchisedec ține să sublinieze și elementul de noutate al manualului, pentru a nu se crede că acesta ar fi o compilație sau o imitație ieftină și servilă: „...fiindcă manualul a fost compus pentru shoalele profane ale Rosiei; apoi, spre a putea fi propus într-o seminarie, el au avut trebuință de prelucrare. Multe din acele cunoscute clericilor s-au lăsat și în locul lor s-au adăos altele, s-au înăvuiț cu multe cunoștinți arheologice despre rânduielile bisericești și cu alte adaosuri de nevoie pentru știința clericilor”¹⁰. Cu alte cuvinte, manualul lui Scvorțev i-a slujit doar ca model de structură și abordare metodică, și parțial, pentru conținut, dar Liturgica de față este o lucrare total înnoită, întocmită la un alt nivel și cu un coeficient de adresabilitate mult mai mic, dar mai bine selectat și mult mai interesat de studiu: „cliricii”- seminariști de la școlile de profil din Moldova.

Lucrarea este structurată în cinci capitole: „1. Despre slujirea lui Dumnezeu în genere (deobște) (p. 2-36); 2. Despre slujirea de Dumnezeu cea de toate zilele (p. 37-72); 3. Despre slujirea de Dumnezeu în serbătorile cele mai însemnate (p. 73-97); 4. Despre slujirea de Dumnezeu în sf. postu (p. 97-116); 5. Despre slujirea de Dumnezeu la felurite cazuri și nevoi ale creștinilor (p. 116-132)”¹¹.

Pentru valoarea ei, întrucât se epuizase și cereri erau mari, după câțiva ani lucrarea a apărut, cu ne semnificative adaosuri, legate mai mult de vestmântul lingvistic, și în ediția a II-a, la Tipografia lui Stephan Rassidescu din București, în 1862, sub același titlu, dar cu adresare mult mai largă, întrucât titlul conținea și specificația că a fost „prelucrată pentru seminariile *din România* de arhimandritul Melchisedec Ștefănescu, locotenent de episcopu al Hușilor” (185 p., 18x15 cm).

(Sankt Petersburg, 1836), protoiereul Ștefan Debolski, *Grija Bisericei dreptmăritoare pentru mântuirea lumii exprimată în serviciul ei dumnezeiesc sau lămurirea rânduielilor, funcțiunilor sacramentelor și serviciului dumnezeiesc al Bisericii dreptmăritoare* (Sankt Petersburg, 1843). Notorietatea acestor lucrări este evidențiată și prin faptul că toate au cunoscut mai multe republicări.

10. Protosinghel Melchisedec Ștefănescu, *Liturgica*, „Precuvântare”, p. IX.

11. Trebuie menționat că titlurile din sumarul indicat de autor la p. 2 nu consună exact cu titlurile folosite în textul lucrării, la paginile pe care le-am indicat mai sus. De exemplu, în sumar, primul capitol este intitulat *Despre bisericasca slujire de Dumnezeu în genere (deobște)*, mai cu samă, *despre săvârșitorii ei și despre avaturile neapărate*, iar câteva rânduri mai jos, pe aceeași pagină, capitolul I începe cu titlul *Despre slujirea de Dumnezeu în genere (deobște)*, așa cum am notat și mai departe.

Deși textul ediției princeps este tipărit în acel alfabet de tranziție slavo-român, din epocă, acest fapt nu scade din valoarea lucrării, ci mai mult, arată lupta clericilor români luminați, pentru a da carte bisericească bună, preoților și ucenicilor pentru preoție, și ilustrează serioasele preocupări pentru studiu ale clericilor – profesori de la jumătatea secolului al XIX-lea. Mai mult, prin conținutul capitolelor (treptele slujirii, structura locașului de cult, cărțile de cult, rânduiala slujbelor de seară și de dimineață, rânduielile din Postul Mare), pentru un nivel mediu de studiu, manualul de Liturgică al lui Melchisedec ar putea fi folosit și astăzi.

2. *Primul Tipic bisericesc românesc.*

În Biserica noastră, sute de ani, normele tipiconale au circulat în formă de manuscris, transmițându-se din generație în generație de slujitori, păstrându-se astfel, cu fidelitate, rânduiala sfintelor slujbe. Primele încercări timide de îndrumări de „tipic pre limba rumânească“ se întâlnesc în Liturghierul lui Coresi (Brașov, 1570) și în Liturghierele tipărite de Sfântul Mitropolit Dosoftei (Iași, 1679 și 1683), dar scrise cu caracter slavon și având mulți termeni tehnici slavi. Din dorința de a nu intra în conflict cu întâistătătorii altor Biserici, care impuseseră și susțineau în Țările Române nefasta suprașerie a „limbilor sacre“, în Liturghierul tipărit la București, în 1680, Mitropolitul Teodosie Veștemeanul găsește soluția inteligentă de a reda în românește instrucțiunile tipiconale din Liturghie, dar nu cutează „a prepune pre rumânește“ rugăciunile, pe care le păstrează tot în limba slavonă. Aceste încercări temerare ale clericilor amintiți nu sunt însă niște codificări tipiconale propriu-zise și nici o lucrare de sine, coerentă și cuprinzătoare, referindu-se doar la Sfintele Liturghii. Abia la anul 1816, pentru prima dată la noi, mitropolitul Veniamin Costachi traduce și tipărește Tipicul Sfântului Sava, la Iași, sub numele de „Tipicul cel Mare“ sau „Tipikon“. Lucrarea a fost reeditată la Chișinău, în 1857¹², dar circulația ei a fost circumscrisă mai ales spațiului monahal, întrucât ea nu conține rânduielile Sfintelor Taine și ale ierurgiilor, care nu se săvârșesc în mănăstiri. Al doilea Tipic ce a circulat

12. La inițiativa Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, cu osteneala unui comitet de monahi și monahii, această lucrare, *Tipicon întru slava Sfintei Celei de o ființă, Făcătoarei de viață și Nedespărțitei Treimi, a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh* s-a republicat în Editura „Bucovina Istorică“, la Suceava, în anul 2002.

înainte de 1854 este tot o traducere, realizată de Anton Pann și preotul I. Călărășanu, după *Tipicul călugăresc* al protopsaltului Constantin, de la catedrăla Patriarhiei de Constantinopol; prima ediție a apărut la 1851, urmată de mai multe, până la cea de la Cernica, din 1925, dar curențele lucrării și particularitățile bizantine și monahale au făcut-o greu utilizabilă și în școlile teologice, și la altarele sau strănile bisericilor de la noi.

Ca proaspăt „magistru în teologie și litere“ la Kiev (1851), profesor și inspector pentru disciplinele Teologia și Limbile clasice și moderne, protosinghelul Melchisedec cunoștea toate acestea. Observa pretutindeni în școli, dificultățile pe care le aveau tinerii în a învăța rânduielile Bisericii după lucrări străine de specificul liturgic românesc. Biblioteca Academiei Române adăpostește un manuscris, intitulat *Tipicul sau însămănarea rânduielii bisericicești...*¹³ care relevă preocupările sale pentru această disciplină încă din timpul uceniciei seminariale, în mod cert unul dintre izvoarele de bază ale lucrării pe care o prezentăm aici. Știind, așadar, că alipirea sufletului tinerilor seminariști de sfintele slujbe poate fi o soluție pentru ca școlile de teologie să dea buni candidați pentru preoție, întocmește primul micromanual de Tipic din Biserica noastră, intitulat *Manualu de Tipicul sau Formulariul slujirei de Dumnezeu a Bisericeii Ortodokse, Compusu, pentru scoalele clericale din Moldova, de Protosinghelul Melchisedek. Maistru de Teologie și Profesoru în Seminaria Centrală*, publicat în aceeași Editură „Buciumul Român“, la Iași, în 1854 (100 p.). Lucrarea este deschisă de o parte introductivă (p. 1-23), urmată de patru mari capitole: „1. Rânduiala bisericicească în dilele ordinare septămânice (p. 24-36); 2. Rânduiala bisericicească a Duminicilor anuale (p. 37-53); 3. Rânduiala bisericicească în serbători (p. 54-84); 4. Rânduiala bisericicească a Postului Mare (p. 85-98)“. Studiind cuprinsul manualului, atrag atenția câteva dintre preocupările profesorului Melchisedec, referitoare la buna formare a viitorului slujitor al altarului, preocupări cărora le acordă, prin subcapitole bine precizate în iconomia lucrării, primele analize din teologia practică românească: „Trebuița de practica bisericicească“ (p. 2-3), „Cum trebuie să fie cetirea și cântarea bisericicească“ (p. 22-23).

13. Semnalat, pentru prima dată, de I. Bianu și R. Caracaș, în *Catalogul manuscriselor românești*, Edițiunea Academiei Române, București, 1913, tomul II (310-728), p. 261. Despre aceasta, vezi date suplimentare mai departe, la capitolul V, „Manuscrise liturgice rămase de la episcopul Melchisedec“.

Care sunt roadele acestei temerare încercări? Mai întâi, mica lucrare a apărut și în alte trei ediții, într-un timp relativ scurt (în mai puțin de șase decenii, patru ediții!) ceea ce înseamnă că era valoroasă, era recunoscută și era căutată de seminariști, dar și de profesori. Ediția a II-a a fost imprimată din nou de Ion Gheorghiu (Pioneanu) și a apărut la Roman, în anul 1877. Ediția a III-a a apărut după 46 de ani de la prima, din îndemnul episcopului Silvestru al Hușilor, cu același titlu - *Manual de Tipicul Bisericei Ortodoxe*, dar cu precizările că este *compus în anul 1854 de protosinghelul Melkisedek, reposat episcop de Roman, în anul 1892, reimprimat în a treia ediție de Silvestru Balanescu, Episcopul Hușilor pentru Școalele de cântăreți din România*. Manualul apare la Tipografia Cărților Bisericești, în București, la anul 1900 (66 p.). Ediția a IV-a s-a tipărit în 1912, la Râmnicu Vâlcea, fiind îngrijită de Anton Thoma, „pentru usul seminariilor și școalelor de cântăreți“.

În al doilea rând, prin prima sa ediție, acest mic manual inaugurează, în Biserica Ortodoxă Română, „moda Tipicelor particulare“¹⁴, aparținând unor clerici sau profesori mireni de teologie. Aceste „Tipice“ sunt lucrări cu caracter neoficial, dar sistematice, bine întocmite, fapt pentru care unele, deși nepublicate, au fost utilizate prin copiere, îndeosebi în seminarele teologice, de generații și generații de absolvenți. Situația aceasta s-a perpetuat mult timp, până la apariția primului Tipic mult mai sistematic și mult mai bine alcătuit, funcțional în toată Biserica Ortodoxă Română¹⁵.

În al treilea rând, trebuie precizat că Tipicul lui Melchisedec a fost și modelul pentru prima ediție a *Tipicului Servicului Arhieresc în zile de sărbători mari*, pe care același Silvestru Bălănescu, „cu aprobarea și binecuvântarea Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române“ îl tipărește la Cernica, în 1925 și, mai ales, pentru episcopul Gherontie Nicolau, fostul

14. Amintim aici de *Manualele de Tipic* sau lucrări cu conținut de Tipic bisericesc, întocmite de: episcopul Silvestru Bălănescu al Hușilor, episcopul Gherasim Saffirin al Romanului, mitropolitul Silvestru Andreevici Moraru al Bucovinei, pr. Dimitrie Lungulescu (Craiova), pr. I. Dracinski și pr. Gavril Teleagă (Cernăuți), pr. I. Procopovici (Oradea), pr. Cosma Moșescu (Brăila), pr. I.C. Beldie (Galați), pr. I. Olariu (Caransebeș), pr. Fl. Geomolean (Cluj), arhim. Fotie Balamace (București). Vezi și un *Tipic arhieresc*, apărut la Chișinău, în 1943.

15. *Tipic bisericesc, cuprinzând rânduiala celor șapte Laude, a Sfintei Liturghii, a Sfintelor Taine și a ierurgiilor mai de seamă, precum și alte îndrumări liturgice pentru uzul școlilor teologice, preoților și parohiilor din Patriarhia Română*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976; a fost republicat în mai multe ediții.

arhidiacon al lui Melchisedec, cel care editează un complet *Îndrumător liturgic, cuprinzând vizitele canonice la orașe și sate, Vecernia cu Litie și Priveghere, Liturghiile Sfinților Ioan Gură de Aur și Grigorie Dialogul, cu muzică în text* (Tipografia Cărților Bisericești, București, 1939), neîntrecut până acum sub raportul acriviei liturgice, valabil și astăzi. În șirul acesta atât de lung de autori și încercări de manuale de Tipic, primul care va fi citat mereu și apreciat ca deschizător de drum este Melchisedec Ștefănescu¹⁶.

3. Primul manual de Pastorală din istoria învățământului teologic românesc

Pregătirea tinerilor pentru dimensiunea pastorală a slujirii a fost una dintre preocupările ardente ale lui Melchisedec Ștefănescu, în toată slujirea sa episcopală, de peste trei decenii. Prima motivație a constat în aceea că mai bine de 150 de ani, Moldova, și mai ales Țara Românească au cunoscut perioada dificilă a domniilor fanariote, timp în care pastorația a suferit mult. Totodată, unele surse patristice¹⁷ sau primele încercări, timide, ale unor lucrări de pastorală¹⁸ au fost folosite prin multiplicare în manuscris ori au avut o restrânsă arie de cuprindere și circulație, prin lipsa unui sistem didactic fiind folosite parțial în școlile seminariale. Melchisedec cunoștea aceste realități, de aceea alcătuiește și dă teologiei românești, primul manual de *Teologia Pastorală* (Librariu editor - George Ioanid, Tipografia lui Stephan Rassidescu, București, 1862, 280 p., 22x14 cm)¹⁹ – *Parte tradusă, parte prelucrată, după mai mulți autori: Antonie, Amfiteatrov, Chiril, Rei-*

16. Mitropolitul Teoctist al Olteniei, „Cuvânt de lămurire“, în *Tipic bisericesc...*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976, p. 6.

17. Ne referim la cuvinte alese din operele Sfinților Ioan Gură de Aur, Grigore de Nazianz, Efreem Sirul, Grigore Dialogul, Simeon al Tesalonicului, referitoare la slujirea preoțească și la pastorație, care au circulat în mediul mănăstiresc și care au fost folosite și de preoții de mir.

18. Este vorba de două lucrări scrise și tipărite de Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul - *Învățătură bisericască la cele trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților* (Târgoviște, 1710) și *Capete de poruncă* (Târgoviște, 1714), de lucrarea pastorală *Preoția* (1749) și de traducerea operei Sfântului Nicodim Aghioritul, *Carte foarte folosite de suflet*.

19. Semnalare și descriere la: pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Legături culturale bisericesti între români și ruși, în secolul al XIX-lea*, în „Studii teologice“, XXXIX (1987), nr. 2, p. 91.

chenberg etc, de Archimandritul Melchisedec, Locotenent de episcop allu Hușilor. Pentru Seminarile din România. Lucrarea este tipărită „cu voirea înalt prea sântitului Mitropolit allu Ungro Vlahiei, D.D.Niphon“, element important pe care îl întâlnim în interior, pe verso-ul paginii de titlu.

În „Introducere...“ (p. 3-5), autorul face importante precizări privind „Ideea“²⁰, „Obiectul“²¹, „Menirea“²², „Datorința“²³ și „Dispărțirea“ disciplinei Pastorală.

În ceea ce privește „Dispărțirea“ (structura) disciplinei Teologie Pastorală, autorul își împarte manualul în două părți: „1. Teologia Pastorală generală – despre servirea pastorală și despre păstoriul Bisericii în genere“ (p. 6-123) și „2. Teologia Pastorală spețială – despre diferitele forme ale servirii pastorale“ (p.124- 268).

Datorită conținutului atât de cuprinzător, acest manual depășește cu mult limitele unui simplu manual de pastorală. Mai întâi, prin consistentele referiri la tot ceea ce înseamnă activitatea predicatorială a preotului - necesitatea predicii (p. 85-87), condițiile unei predici bune, genurile de predică, structura unei predici (cu insistență pe „aplicare“) (p.106-113), necesitatea „predicii particulare“ (p. 115-118) – lucrarea se aseamănă mult unui manual de omiletică și catehetică și chiar înlocuiește lipsa unui astfel de mijloc didactic, în școlile teologice de la noi, la jumătatea secolului al XIX-lea. În al doilea rând, semnălam, în iconomia conținutului, un capitol cu „povățuiri spețiale relative la cele mai însemnate ierurgii“ (p. 126-140), referitor la modul în care preotul trebuie să slujească, în mare frică de Dumnezeu și cu toată responsabilitatea pentru creștinii ce îi are în față, Sfânta Liturghie

20. Aici definește disciplina Pastorală ca o „sistematică ekspunere a regulilor și a povățuirilor manuducătoare la aceea, cum mai cu folos să se poarte servirea pastorală și prin ea prea sfânta religie a lui Hristos să se întrebuițeze spre mântuirea oamenilor“, Melchisedec Ștefănescu, *Teologia Pastorală...*, p. 3.

21. Făcând diferența cu celelalte discipline teologice, care ori se ocupă de izvoarele teologiei, ori de esența și compoziția acesteia, autorul arată că Pastorală are un scop particular și un caracter aplicativ, de a „învăța aplicarea și practica întrebuițare a religiei creștine spre mântuirea altora, pentru care compune o știință teologică aplicatorie“ – *Ibidem*, p. 3-4.

22. Ca disciplină teologică de studiu, Pastorală este adresată acelor creștini care nu doar cunosc și trăiesc preceptele credinței, ci mai ales sunt chemați să răspândească „această știință și acest spirit la alți oameni...aceste persoane se numesc păstori...“ – *Ibidem*, p. 4.

23. Aceasta este „de a forma oameni capabili de a întrebuița religia lui Hristos în chipul cel mai isbutilor spre mântuirea oamenilor, adică buni păstori ai Bisericii“ – *Ibidem*.

și Sfintele Taine ale Botezului, Mirungerii, Pocăinței, Cununii și Maslului (numit aici „eleosfințire“). Acest fapt ilustrează modul în care autorul a știut să acorde maximă importanță celor mai de seamă lucrări preoțești, Liturgia și Sfintele Taine, având conștiința că pregătirea pentru lucrarea acestora trebuie să înceapă, pentru viitorii slujitori, încă de pe băncile școlii. Din acest motiv, abordarea are și un caracter evident de Liturgică aplicată. În al treilea rând, în cuprinsul manualului sunt notabile subcapitole care îl arată pe acesta cu mult superior epocii lui de circulație și folosire, cu atât mai mult cu cât este primul de acest gen, în Biserica noastră. Teme ca „Purtarea cu oamenii învățați, ...neînvățați, ...necredincioși“ (p. 145-147), „Tratarea superstițiilor“ (p. 148), „Tratarea bolnavilor și a murinzilor“ (p. 175 - cu toate tipurile de bolnavi și muribunzi: ignoranți, necredincioși, eterodocși, „cu bunătate morală necunoscută“, virtuoși, vârstnici) prezintă pe autor ca pe un vizionar în ceea ce privește abordarea pastorală a slujirii, în toate ipostazele în care viața îl aduce pe credinciosul din parohie. Mai mult, abordări mult mai rafinate, precum cele referitoare la „întreruperea sau distragerea de la neplăcuta idee a răului“ (p. 161), „cei ce suferă în spirit“ (p. 167), „suferitorii în imaginație“ (p. 168), „melancolicii“ (p. 169), „cei chinuiți de conștiință“ (p. 171), „suicizii“ (p. 173), „pretendații îndemonizați“ (p. 174) ne conduc spre concluzia că acest manual ar fi putut servi și ca tratat de psihologie pastorală, deși respectivele teme și altele asemenea se regăsesc abia astăzi în tratatele moderne de psihoterapie. Observăm însă că ele au fost identificate, analizate și sistematizate cu multă vreme înainte.

Recunoscând valoarea de excepție a lucrării de față, după 16 ani, episcopul Inochentiu Moisiu al Hușilor o preia și o republică sub titlul *Compendiu de Theologia Pastorală. Dupre manualulu publicatu de Preașfințitulu D.D. Melchisedec Ștefănescu, Episcopul eparchiei Dunărei de Jos. Pentru usulu clasei IV-a seminariale*, Imprimeria Asociaților, Huși, 1878 (136 p., 15x12 cm)²⁴.

Astfel, momentul Melchisedec inaugurează în teologia românească lungul șir de manuale de Pastorală, care au fost folosite, fiecare la vremea lui, în școlile teologice seminariale sau universitare de la noi²⁵. Mai mult sau

24. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Traduceri românești...*, p. 203.

25. Amintim aici de manuale, cursuri sau studii mai consistente de Pastorală, scrise și publicate de: mitropolitul Andrei Șaguna (*Manual de studiu pastoral*, Sibiu, 1872), Gheor-

mai puțin, cele mai multe dintre ele menționează primul demers în materie, la noi: manualul de Pastorală al episcopului Melchisedec.

II. O carte cu un cuprins inedit: „Oratoriul“ episcopului Melchisedec Ștefănescu.

Fără îndoială, cea mai interesantă compoziție liturgică a episcopului Melchisedec Ștefănescu este o carte alcătuită și publicată sub numele

ghe Ghibănescu (*Manual de teologie pastorală*, București, 1894), Ioan Gotcu (*Pastorală*, București, 1903), mitropolitul Atanasie Mironescu (*Sfaturi către preoți*, București, 1909), pr. prof. dr. Grigore Cristescu (*Capernaume! Capernaume! Momente din apostolatul nostru*, Craiova, 1923; *La cine ne vom duce? 12 meditații pastorale*, Sibiu, 1925; *Propovăduiți Evanghelia! Studii de Teologie practică*, Sibiu, 1925; *Un capitol de pimenică ortodoxă*, Sibiu, 1926; *Percepția misterului. Studii de psihologie religioasă și misionară*, Sibiu, 1926; *Pentru învierea entuziasmului pastoral*, Sibiu, 1926; *Teologie și Sacerdoțiu. Tipul clasic al păstorului ortodox și idealurile pastoralei moderne*, Sibiu, 1928; *Fă lucrul evanghelistului*, Sibiu, 1929), prof. D. Irimiev (*Pimenica ortodoxă*, Cernăuți, 1928), pr. prof. dr. Petre Vintilescu (*Preotul în fața chemării sale ca păstor al sufletelor. Capitole de Teologie pastorală indirectă*, București, 1937 și Craiova, 2007; *Spovedania și duhovnicia*, București, 1939 și Alba Iulia, 1995), pr. prof. dr. Spiridon Căndea (*Hristos și mântuirea sufletească a orașenilor. Studiu de pastorală-teză de doctorat*, Sibiu, 1939; *Studii și articole de pastorală ortodoxă*, Editura Arhiepiscopiei Sibiului, 2002), pr. Victor N. Popescu (*Sufletul preotului în luptă cu ispitele*, 1943 și 1994), prof. dr. Tudor Popescu (*Inima preotului - curs universitar de Pastorală, șapirografiat*, București, 1957, nepublicat), episcop dr. Vasile Coman (*Scrieri de teologie Liturgică și pastorală*, Editura Episcopiei Ortodoxe a Oradiei, 1983), pr. prof. dr. Ene Braniște (*Curs de Pastorală*, nepublicat; *Despre Preoție – studii de pastorală*, Editura Renașterea, Cluj, 2004), pr. prof. dr. Ion Buga (*Pastorală*, Editura Internațional Scorpion, București, 1992 și *Pastorală-calea preotului*, Editura „Sfântul Gheorghe Vechi“, București, 1999), episcop dr. Ioan Mihălțan (*Experiențe pastorale la parohie, teologie și episcopie*, Oradea, 1995), mitropolit dr. Antonie Plămădeală (*Preotul în biserică, în lume, acasă*, Tiparul tipografiei eparhiale, Sibiu, 1996), pr. prof. dr. Ioan Bria (*Liturghia după Liturghie. O tipologie a misiunii apostolice și mărturiei creștine azi*, Editura Athena, București, 1996), arhim. Teofil Tia (*Elemente de Pastorală Misionară pentru o societate post-ideologică*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003), pr. lect. dr. Mihai Iosu (*Studii de teologie practică și Duhovnicul. Vocație, formație, misiune*, Editura Universității „Lucian Blaga“, Sibiu, 2009), pr. prof. dr. Nicolae D. Necula (*Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, 4 volume: Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1996 – vol. I și 2001 – vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004 – vol. III; Editura „Cuvântul vieții“ a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2010 – vol. IV). La acestea se adaugă și cursul de Teologie pastorală pe care Preafericitul dr. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române îl predă la Facultatea de Teologie „Patriarhul Justinian“ din București, lucrare care așteaptă publicarea.

Oratoriul cuprindându Orațiunile și Rugele adresază lui D-Deu Crestinii Orthodoxi, combinat în modul acesta de Melchisedek, tipărită la București, în 1869, deloc studiată sau citată în literatura liturgică românească²⁶.

Se pare că lucrarea a cunoscut (cel puțin) două tiraje: două limitate, de lux și altul de masă²⁷. Primul tiraj, probabil destinat ierarhilor români, câtorva personalități politice și culturale ale timpului și, desigur, membrilor Academiei Române este tipărit în condiții grafice excepționale, filele fiind ornamentate în foiță de aur, exemplarele legate în piele și cu o hârtie de calitate superioară. Al doilea tiraj, deși îngrijit tipărit, nu se ridică la nivelul grafic al celui dintâi. Lucrarea este dedicată Regelui Carol I, „augustu suveranulu alu româniloru“ și se deschide cu adresarea directă „Măria Ta!“. Autorul arată că *Oratoriul* său este o încercare de a aplica și la textul bisericesc „ostenelele atătoru renumiți literatti carii cu multu devotamentu au lucratu și lucreză la cultura limbei noastre naționali, le credu foarte demne de a fi introduse în Biserică...Voiu să dicu că progresulu făcutu în cultura limbei este timpulul a se aplica și la litteratura bisericească... M-amu încercatu a traduce rugăciunile într-o limbă precât s-a pututu mai cultă, a da espresiunilor și prin ele ideeleru, mai multă chiaritate, esactitate și precisitate decât în traducțiunile anterioare, a înlătura pleonasmurile inutile, archaismii neestetici și barbari“²⁸.

26. A se vedea simple referințe și citări din *Oratoriu*, la: Episcopul Eftimie Luca al Romanului și Hușilor, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile sale*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, Roman, 1982, p. 69-70; prof. univ. dr. Vasile Vasile, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu, eminent ierarh, pedagog și om de cultură*, Editura „Filocalia“ a Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului, Bacău, 2010, p. 138, 292.

27. Susținem presupunerea pe faptul că, la Biblioteca „V. A Urechia“ din Galați am descoperit două exemplare diferite, înregistrate sub numere diferite (324.517 – G, respectiv II. 40.135) și care corespund prezentării ce se face aici. Al doilea argument în susținerea ipotezei noastre l-am aflat mai târziu, dar elucidează perfect această (până la acel moment) supoziție. Este vorba de o scrisoare pe care episcopul Melchisedec o transmite secretarului său, Vasile Mandinescu, la data de 2 decembrie 1869, în care notează: „Am spus lui Ioanide, librarul, să trimită la Episcopie un număr de «Oratorii», spre desfacere. Până acum s-a pus în vânzare numai ediția populară, cu un preț foarte mic-2 lei noi. Cele două ediții de lux sunt scumpe: 35-35 lei noi. Deosebirea este în calitatea hârtiei și în luxura chenarelor...“ – a se vedea, în acest sens, pr. Paul Mihail, *Din corespondența episcopului Melchisedec*, în „Biserica Ortodoxă Română“, LXXVII (1959), nr. 5-6, p. 532. Din această sursă reiese, așadar, că la acea dată se tipăriseră trei ediții: una „populară“ și două „de lux“!

28. Melchisedec Ștefănescu, *Oratoriu* – „Prefață“, p. VII-VIII.

Oratoriul este o carte cu un conținut divers și acest fapt îi sporește gradul de utilitate și cel de interes. Capitolele I, II și IV constituie conținutul unei **cărți de rugăciuni**, pentru toată trebuința din viața creștinului: rugăciunile de seară (p. 3-44), rugăciunile de dimineață (p. 103-136), rugăciunile de pregătire pentru Sfânta Împărtășanie (p. 91-102, 171-202), rugăciunile mesei (p. 347-410) dar și al unui **mic acatistier** (p. 45-90, 137-170). În capitolul III, sunt redate Rânduiala Proscomidiei și textul Sfintei Liturghii a Sfântului Ioan Gură de Aur (p. 203-350) – despre care vom detalia mai departe, *Oratoriul* putând așadar fi folosit și ca **Liturghier „de pôche“**, dar și drept **carte de Te Deum**, întrucât în același capitol III sunt cuprinse și rânduielele Te-Deum –ului de mulțumire și de la începutul anului școlar (p. 351-386).

Capitolul V este, practic, un **catehism** (p. 411-425), care aduce în atenția creștinului „Conspectul viaței morale a creștinului“ și „Cele nouă comandamente (porunci, n.n.) ale Bisericii“, cuprinzând învățături creștine, o tâlcuire a Crezului, alte învățături despre virtuțile și faptele bune pe care creștinul este chemat să le lucreze neconținut. Absolut inedite sunt subcapitolele „România este grădina Maicii Domnului“ și „Icoanele cele mai renumite ale Maicii Domnului“ (p. 419-425), în care sunt prezentate, cu succinte date monografice, 18 icoane făcătoare de minuni ale Maicii Domnului, de la biserici și mănăstiri din tot cuprinsul țării. În ierarhia pe care a alcătuit-o autorul, în funcție de vechime, de renume și de lucrarea minunată arătată în timp de fiecare icoană, la poziția 6 este prezentată icoana Maicii Domnului de la Mănăstirea Adam, din nordul județului Galați, iar la poziția 9, icoana de la Mănăstirea Mavomol, din orașul Galați.

Capitolul VI este un **compendiu liturgic**, foarte util. Mai întâi acest capitol cuprinde un sinaxar general, în care sunt subliniate, cu roșu, momente semnificative din istoria Bisericii²⁹ și a neamului³⁰ și, de asemenea,

29. De exemplu, la ziua de 15 noiembrie, Melchisedec notează: „Întru această zi s-a mutat către Domnul, în anul 1794, Cuviosul Părintele nostru Paisie Arhimandritul Sânteloru Monastiri Nemțulu și Seculu, reorganizătorul asketismului în România, renumit pentru calitățile sale spiritual asketice“ – *Oratoriu...*, cap. VI, p. 41-42.

30. La ziua de 8 august, Melchisedec notează: „Întru această zi s-a întâmplat tragicul sfârșitul alu Marelui Domnitorulu Michaiu Bravu, cellu egal cu marele Stefanu, în anul 1601. Chronica țerei spune că viața lui s-a finitu în următoriu modu: «În anul 1609 (1601), Augustu, 8, disă de noapte, într-așternutu fiindu Michaiu Vodă, au venit doi căpitani

sunt marcați și sfinții români³¹. Cu adresare directă creștinilor simpli, sunt „Fragmente din Catehismul popularu alu Mitropolitului Veniamin, pentru serbările ce trebuie a se serba în curgerea anului, cu nelucrare. Serbători superstițioase“, într-un timp în care Biserica lupta mult pentru eradicarea superstițiilor și a reminiscentelor tradițiilor păgâne din popor. Hramurile mănăstirilor și catedralelor mari din țară, Paschalia pentru perioada 1869-1908, tabela cu „novolunile“ (fazele lunii pline, n.n.), un consistent Glossar liturgic și Errata întregesc imaginea unei cărți cuprinzătoare și folositoare. Trebuie remarcată ornamentarea interioară, cu chenare foarte frumoase, florale și geometrice, cu medalioane ce redau monumente românești celebre (Catedrala mitropolitană din București, Mănăstirea „Sfinții Trei Ierarhi“ din Iași, Mănăstirea Hurezu, Mănăstirea Secu, Mănăstirea Putna, Schitul Prodromu- Sfântul Munte Athos ș.a.) sau personaje istorice efigiare (Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir ș.a.).

Cu toate acestea, se pare că *Oratoriul* nu a reușit să se impună sub nici una din formele și conținutul de carte liturgică pe care le are. Prima predică a fost stilul limbii în care este înveșmântat textul. Conștient că face muncă de pionierat, numindu-și lucrarea „precursorele noiei literatură bisericesci“, Melchisedec își asumă acest risc, al unei limbi române liturgice noi, foarte încărcată de latinisme, neîmbisericită, neadusă la altar. Acest lucru arăta lucrarea prea novatoare și susceptibilă de a fi privită, de către unii puritani ortodocși ai timpului, ca un „cal troian“ deschis intrării unor tradiții noi și străine, în cultul Bisericii noastre. Nu se cunoaște nici o prezentare a *Oratoriului* în presa timpului, așa cum se întâmplase cu alte lucrări ale sale, iar această tăcere este foarte...grăitoare. Conservatorismul liturgic filoslav din Moldova își juca încă, necruțător, rolul. Dar revenirea la slova latină nu era altceva decât revenirea la scrisul de dinainte de Alexandru cel Bun, când și

nemțești, cu oamenii lor, trimiși de Basta Georgi să omore pe Michaiu Vodă și cumu au sositu în tabăra lui, că era de o parte, au lovit în cortulu unde odihnia; și acolo pe loc i-au tăiatu capulu și l-au dusu la Basta Georgii. Eră trupul până a treea zi au stătutu la vederea tuturoru ne îngropatu. Oștile lui ce avea nu era cu dânsul în tabără; pe toți îi slobozise... Așa s-au plătitu lui Michaiu Vodă pentru slujbele ce au făcutu Nemțiloru». Letop. Moldovii, I, p. 227“ – *Oratoriu...*, cap. VI, p. 27-28

31. La ziua de 14 octombrie, Melchisedec notează: „Întru această di se serbeză Cuvioasa Maica noastră Parascheva, numită de Români «Sânta Vineri». Sântele ei reliquie să află în Sfânta Monastire a Treierarhiloru din Iașși, unde le-a depusu fondatorulu Monastirei, renumitulu Domnulu Vasile Lupu, în anulu 1643“ – *Oratoriu...*, cap. VI, p. 38.

în cancelaria domnească și în bisericile moldave se scria cu caractere latine. Primul ierarh român care face pasul hotărâtor nu către „modernizare“, ci către normalizare și revenirea la obârșii a limbii liturgice românești autentice, este Melchisedec Ștefănescu.

III. Un ierarh iubitor de Liturghie

Opera liturgică a episcopului Melchisedec izvorăște din dragostea sa pentru Sfânta Liturghie, pe care o slujea „cu frică și cu cutremur“ și de textul căreia s-a preocupat îndeaproape.

1. „Liturghia lui Melchisedec“

Expresia, deși ușor nepotrivită-întrucât Liturghia este a Domnului Hristos sau, cel mult, poate fi atribuită unuia din cei trei ierarhi alcătuitori, aparține savantului Nicolae Iorga, care arată astfel modul curajos în care episcopul Dunării de Jos de atunci a așezat, pentru prima dată în istoria modernă a Bisericii noastre, textul Sfintei Liturghii pe literele alfabetului latin³², e adevărat, cu o traducere de o manieră personală. Este vorba de Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, pe care o cuprinde sus-amintitul *Oratoriu* (p. 203-312). În legătură cu „Liturghia lui Melchisedec“, pot fi sesizate mai multe particularități, pe care le redăm mai jos.

a. Închinarea de dinainte de înveșmântare (p. 203-206) urmărește tipicul vechilor liturghiere, conform căruia preotul se închina numai la icoanele Domnului și a Maicii Domnului, rostind cele două rugăciuni cuvenite. Este surprinzătoare această abordare, întrucât liturghierele de după jumătatea secolului al XIX-lea prezintă ritualul închinării complet, cu mișcările adecvate și rostirea rugăciunilor respective³³. Lipsește otpustul special de la sfârșitul acestui capitol.

32. Primul Liturghier oficial, tipărit la noi cu caractere latine apare abia după câțiva ani, de la tipărirea *Oratoriului*, la 1887, cu următoarele caracteristici: *Dumnedeștile Liturghii, Ale Sfinților Ierarhi/ Ioan Gură de Aur, Vasilie cel Mare și Grigorie Dialogul./* Tipărite în zilele iubitorului de Dumnezeu/ Regele nostru/ Karol I/ Ku aprobarea Sântului Sinod al Săntei noastre/ Biserici Autocefale Ortodoxe Române, București, 1887.

33. Începând cu Liturghierul de București, 1855 (p.50), toate edițiile Liturghierului românesc prezintă închinarea completă la icoane.

b. Ritualul înveșmântării (p. 206-210), atât pentru preot, cât și pentru diacon respectă rânduiala veche, completă, cum, de altfel, în toate edițiile Liturghierului românesc, aceasta este redată identic, iar în edițiile de astăzi este preluată întocmai.

c. Și Proscomidia (p. 211-228) respectă, în general, rânduiala pe care o consemnează edițiile oficiale ale Liturghierului, care se publicaseră la noi și erau în uz în epocă³⁴, pe care în mod cert Melchisedec le consultase și după unele chiar slujea. La miride se observă că, la ceata arhierilor nu este pomenit Sfântul Ierarh Spiridon al Trinitundei³⁵. Totuși, la ceata mucenicilor și la cea a cuvioșilor este prevăzută și pomenirea mucenițelor și cea a cuvioaselor maici, deși multe ediții contemporane eludau aceasta³⁶. Celelalte miride sunt scoase pentru arhieriu și cler și pentru domn (cu formula „Pominește Dómnne pe pré euseviosulū și de Christosū iubitoriulū Domnitoriulū nostru Caroli I-iū alū României, și pre toți eusevioșii Domnitori“ – p. 220), pentru vii și pentru morți. Lipsește mirida distinctă pentru ctitorii vii, deși Liturghierele de Iași-1834 și București-1855 prevedeau miridă specială pentru ctitorii vii.

Cea mai de seamă diferență privind rânduiala Proscomidiei, în comparație cu Liturghierul actual, este aceea că în varianta din Oratoriu lipsesc cele două rugăciuni mari, de pomenire a viilor și a morților, deși ele apăruseră în Liturghierul tipărit la Iași, în 1845 și în cel tipărit la Neamț, în 1860. Credem că erau considerate încă prea mari „noutăți“ liturgice și tipiconale și nici argumentarea teologică a folosirii lor nu era pe deplin arătată, ceea ce făcea ca unii ierarhi să nu le accepte încă³⁷. După 1860 ele

34. În Moldova, edițiile de Neamț, 1860 și Iași, 1868; în Muntenia, edițiile de București, 1858 și Râmnic, 1862; în Ardeal, edițiile de Sibiu, 1835 și 1852. Pe lângă acestea, trebuie luate în considerare și ediții mai vechi, care în mod sigur erau utilizate pe alocuri din lipsă de carte bisericească, din lipsă de fonduri pentru astfel de achiziții sau dintr-un soi de conservatorism liturgic, specific îndeosebi preoților mai în vârstă.

35. Este, probabil, influența unor ediții de Liturghier, care nu pomeneau pe Sfântul Spiridon (București, 1833; Sibiu, 1835; Buzău, 1835; Sibiu, 1852; București, 1855). Pe de altă parte, totuși, alte ediții prevedeau pomenirea Sfântului Spiridon, cum ar fi cele editate la Iași, în 1818, 1834 și 1845.

36. De exemplu, Liturghierele de București, 1833 și 1855 și Sibiu, 1835 și 1852 nu pomenesc pe „preacuvioasele maici“ și nici pe „mucenițe“.

37. Cele mai multe ediții de Liturghier ale timpului – Sibiu, 1852; București, 1853, 1855 și 1858; Buzău, 1854; Chișinău, 1859 – nu cuprinseseră în rânduiala Proscomidiei

intră în rânduiala Proscomidiei și devin o particularitate a Liturghierului românesc, în comparație cu cel rus și cu cel grec. Rânduiala acoperirii Cinstitelor Daruri, rugăciunea punerii-înainte, ritualul cădirii și închinarea pentru Sfânta Liturghie (aceasta este redată la finele rânduiei Proscomidiei și nu la începutul Liturghiei, iar rugăciunea „Împărate ceresc...” se rostește doar o singură dată) sunt foarte asemănătoare cu cele din ediția actuală a Liturghierului.

d. Rânduiala Sfintei Liturghii (pregătirea și închinarea: p. 228-231; Liturghia propriu-zisă: p. 235-311) este bine susținută prin detaliate indicații tipiconale, la toate mișcările sau capitolele respective. În general, încadrând-se în specificul liturghierelor epocii, în Liturghia lui Melchisedec se observă că:

- la Vohodul Mare se pomeneau doar Regele, Mitropolitul, guvernul și oștirea și ctitorii,

- Troparul Ceasului al III-lea este așezat între epicleză și momentul prefacerii Cinstitelor Daruri, deși începutul aducerii acestuia la locul lui de astăzi se făcuse prin edițiile de București, 1855 și Râmnic, 1862;

- nu redă explicit textul Crezului sau pe cel al Axionului, ci trimite la anumite pagini din *Oratoriu*;

- după modelul liturghiereului grecesc și slav, nu prezintă ritualul sfințirii anaforei;

- nu redă troparul și condacul Sfântului Vasile cel Mare, în cazul în care s-ar săvârși Liturghia acestuia.

Toate acestea nu sunt elemente care ar scădea valoarea textului sau ar face de nefolosit această carte. Ceea ce produce multe nelămuriri este însuși textul. În parte, acesta este conform tradiției liturgice și traducerilor românești anterioare. Ilustrăm această afirmație prin privirea comparativă a unui text foarte cunoscut din Liturghie, privit așa cum a fost el tradus în diferite ediții ale Liturghierului românesc:

aceste două rugăciuni, ceea ce înseamnă că, la acest capitol, Melchisedec s-a orientat după opinia majorității editorilor-liturgiști din epocă.

TEOLOGIE ȘI EDUCAȚIE LA DUNĂREA DE JOS

Liturghier, Brașov, 1570	Liturghier, Iași, 1679	Liturghier, Târgoviște, 1713	Liturghier, Sibiu, 1852	Liturghier, Iași, 1860	Liturghier, Râmnic, 1862	Liturghier - traduce- rea lui Melchise- dec, p. 275-276
<i>Dulceața domnulu nostru is hs, și dragostea domnului și a tatălui și împre- unarea sfântului dhu să fie cu voi cu toți.</i>	<i>Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumne- zeu Tatăl și cumene- căciunea Svântului Duh să fie cu toț cu voi.</i>	<i>Darul Domnului nostru IC HS, și dra- gostea lui Dumnezeu și Tatăl și impre- unarea Sfântului Dhă, să fie cu voi cu toți.</i>	<i>Darul Dom- nului nostru Ic Hc, și dragostea lui Dumne- zeu Tatăl, și impre- unarea sfântului Dh să fie cu voi cu toți.</i>	<i>Darul Domnului nostru IiS HS și și dragostea lui Dumne- zeu Tatăl, și împăr- tășirea sfântului Dh, să fie cu voi cu toți.</i>	<i>Darul Domnului nostru Iis Hs, și dra- gostea lui Dumnezeu, Tatăl, și împărtăși- rea Sfântu- lui Duh să fie cu voi cu toți.</i>	<i>Charul Domnului nostru Iisus Christos și dra- gostea lui Dumnezeu și Tatăl, și comu- nicarea sântului Duch fiă cu voi cu toți.</i>

Totuși, terminologia tehnică liturgică suferă foarte mult din cauza încercării de a traduce textul Liturghiei conform exigențelor uneori absurde ale curentului lingvistic al epocii, tributar spiritului latinist ce începuse și se răspândise la noi prin reprezentanții Școlii Ardelene și pe care îl agreau mulți dintre intelectualii timpului.

Pe de altă parte, se resimte în această traducere și dependența de sursa greacă a textului Liturghiei, ignorându-se astfel însă realitatea istorică a faptului că în teologia și viața Bisericii noastre, există mulți termeni de origine greacă sau slavă, care s-au imprimat atât de adânc, încât sunt intraductibili sau de neînlocuit. Atunci, ca și astăzi, acești termeni trebuie folosiți cu discernământ și la locul adecvat. Iată câteva încercări nereușite de traducere, care însă dau o culoare interesantă textului:

ARHIEPISCOPIA DUNĂRII DE JOS

În loc de termenul folosit în ediții anterioare ale Liturghierului românesc...	...Melchisedec traduce cu...
„chip“	„tip“ (p. 205)
„biserică“	„templu“ (p. 206)
„Proscomidie“	„Prothesa“ (p. 208, 211)
„brâu“	„cinga“ (p. 209)
„bederniță“	„ipogonatia“ (p. 209)
„amestecare“	„conumire“ (p. 215)
„preoțime“	„presbyteria“ (p. 220)
„binecredincios“	„eusevios“ (p. 220)
„rai“	„paradis“ (p. 227)
„necuprins“	„nedescriptibilu“ (p. 228, 268)
„ecfonis“	„eschiamare“ (p. 238, 240, 241)
„credincioși“	„eusevioși“ (p.245)
„porunci“	„comandaminte“ (p. 249)
„odihnă“	„repaos“ (p. 256)
„zidurile“	„muri“ (p.269)
„zidește“	„plăzmuiește“ (p.281)

Practic, Melchisedec nu optează pentru o traducere tradițional-românească, pentru care se luptaseră Coresi sau Sfinții Ierarhi Dosoftei și Varlaam și pe care o adusesse la desăvârșire Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul. Pe Liturghierele traduse și tipărite de aceștia într-o limbă românească „dulce ca un fagure de miere“ – „limba vechilor cazanii“, zeci și sute de ani slujiseră Liturghia preoții români. Noua traducere nu „suna“ cunoscut, nici în gura liturghisitorilor, nici în auzul poporului:

În loc de expresia folosită în ediții anterioare ale Liturghierului românesc....	...Melchisedec traduce cu...
„preoți împreună-slujitori:“	„conservitori“ sau „preoți mulți synodicește...“ (p. 231)
„cei ce călătoresc pe mare.“	„navigatori“ (p. 237)
„...împreună slujind și împreună slăvind...“	„...conliturghisind și condoxologind...“ (p. 243)

În alte locuri, chiar, textul devine îninteligibil: „Cântare de învingere cântându strigându, eschiamându și dicendū“ (p. 277) sau „Tu, dar, Stêpâne, cele ce prozacū nôi tuturorū spre bine le aplanéză: cu navigatorii connavigă, cu călătorii concălétoreșce...“ (p. 291). Această traducere, care aparține întru totul lui Melchisedec este plină de licențe lingvistice și de particularități liturgice, cele mai multe nefericite, ceea ce a făcut ca „Liturghia lui Melchisedec“, cum o numea Iorga, să nu se poată impune în Biserica noastră.

e. Opul conține și câteva anexe la Liturghie, constând în rugăciunile de mulțumire de după Sfânta Împărtășanie și rugăciuni pe care creștinul le

poate rosti în timpul Sfinei Liturghii, sincronizând rugăciunea sa, personală cu rugăciunea comunității: la intrarea în biserică, înainte de începerea Sfintei Liturghii, „când zice iereul Binecuvântată este împărăția...“, după Sfânta Evanghelie, când începe a se cânta Heruvicul, după aducerea Sfintelor Daruri, după Crez, „când zice iereul Cântare de învingere...“ și „Luați, mâncați...“, „Beți...“ și „Ale Tale...“, după Axion, când este pomenit ierarhul, când se rostește Tatăl nostru, la „Sfintele Sfinților“, la chinonic, la împărtășirea poporului, la Apolis, de mulțumire după Sfânta Liturghie, la ieșirea din biserică. Considerăm că aceste rugăciuni pot fi rostite doar de cei care, din motive binecuvântate, nu pot participa la Sfânta Liturghie și se pot mângâia sufletește astfel. Participarea la Liturghie trebuie să fie deplină, trup, suflet, minte, iar intrarea în duhul rugăciunii trebuie să fie totală: credinciosul se dăruiește întreg comunității și, împreună cu ceilalți, lui Hristos; or, aceste rugăciuni, oricât de frumoase și folositoare ar fi, rețin pe credincios de la participarea plenară la Liturghie și de la folosul suprem: mântuirea se lucrează și se dobândește în comuniune.

2. *Melchisedec* și „*Liturghiarul Mitropolitului Dosoftei*“

Tot la acest capitol trebuie amintit și de faptul că Melchisedec este cel care semnalează o a doua ediție a Liturghierului tipărit de Sfântul Mitropolit Dosoftei, alta decât cea „mare“, din 1679. Este vorba de un Liturghier tipărit la Iași, în 1683, numit de Melchisedec „Liturghiarul Mitropolitului Dosoftei“. Despre acest fapt, Ion Bianu notează: „Răposatul episcop de Roman, Melchisedec, vorbește în două rânduri de un liturghier român publicat de Mitropolitul Dosofteiu, deosebit de edițiunea din 1679. Din nefericire, nici exemplarele văzute de Melchisedec, nici cel aflător în Biblioteca Academiei Române nu sunt complete“³⁸.

Melchisedec arată că Sfântul Mitropolit a numit această carte *Tokmala svintei și Dumnedăieștii liturghii, kare iaste așî în beserika ce mare și la sta gora* și că el însuși întâlnise un exemplar, fragmentar, în Biblioteca Academiei și altul, la fel, în biblioteca Mănăstirii Putna³⁹. Episcopul Mel-

38. Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, tom I (1508-1716), București, 1903, p. 262.

39. Cercetările subsemnatului, în fondul de carte veche al Mănăstirii Putna (iulie 2008), nu au dus la descoperirea acestui exemplar semnalat, cu mai bine de 120 de ani înainte, de

chisedec ne lasă și o descriere: volumul conține 72 de file, în care sunt tipărite: Proscomidia și cele trei Liturghii, dar și alte rânduieli și rugăciuni: „Rândul la svințitul antimiselor, Molitva celora ce-șu aduk daru la sânta beasarika den fruntea pomelor, Molitvî la aria cia cu pîine, Molitvî la kulesul viilor, Molitvî la blagosloveniia vinului în kramî, Otpusturile preste săptămână, Rânduiala bdeniei, skoasă din izvoadele ceale vekî grecești, Rânduiala polunișniții duminika și de preste tote dâlele, Văzglășeniile la Paști, Molitva la svânta priceștanie a svântului Marele Vasilie, Kazania la gioi Mari a dintru svinți părintele nostru Ioan, arhiepiscopul de Țarigrad, rostul de aur, Kuvânt de învățăturî, Molitva kolivelor, Molitva la blagoslovitul mățășorilor la Duminika Florilor“. Datorită acestui cuprins „dezvoltat“, fără îndoială ideea practică a mitropolitului-editor, ediția a fost numită „a lui Dosoftei“.

Două notițe din interiorul fascicolului oferă precizări prețioase privind biografia acestei ediții. La pagina 25, se notează că Liturghierul apăruse „Ku blagoslovenia Sântiie sale Parthenie (prefericitul) și svântul Părintele nostru oblăduitor stăpânul Papa și Patriarhul de cetatea ce mare Alexandriia ș-a tot Eghipetul, Liviei, Pentapoleiului, Ethiopiei, părinte părinților, păstoriu păstorilor, al trei-spre-diace en Apostoli, și giudekătoriul preste lume, luând de la svinția sa voe, tâmplându-sî în Iaș svinția sa, am typărit ku aciasți svântî karte, să-nțelegî Kreștenii svintele taine a sântiie sale mai miku slugî fii sufletescu, smeritu Mitropolitul de Moldaviia Dosoftei“⁴⁰, iar la pagina 72 se precizează: „Typăritu-s-au în kasa Sântei Mitropolii de Iaș, Let 7191, Iun.16. Typarnikul Nikulai“⁴¹.

IV. Preocupări pentru tipărirea cărților de cult, traducere și șlefuirea textului euhologic

O lucrare la fel de importantă ca și elaborarea manualelor sus-amintite se constituie din preocupările episcopului Melchisedec pentru traducerea în

episcopul Melchisedec. Există două ipoteze: ori acest exemplar s-a pierdut sau s-a distrus, ori la momentul semnării s-a făcut o confuzie.

40. I. Bianu, *op. cit.*, tom I, p. 262. Menționi la: Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 399, Barbu Teodorescu, *op. cit.*, p. 352, Dan Râpă Buicliu, *Cartea românească veche*, Editura Alma, Galați, 2000, p. 86-87.

41. Pr. Lucian Petroaia, *Liturghierul românesc-studiu litugic (teză de doctorat)*, București, 2009, p. 36-37 (în curs de publicare).

limba română, revizuirea textului și tipărirea unor cărți de cult. Unele dintre aceste texte sau cărți, pentru prima dată traduse și oferite în acea epocă trebuințelor bisericești de la noi sunt și astăzi folosite în cultul Bisericii Ortodoxe Române.

1. Cărți de cult tipărite

a. Episcopul Mechisedec, autor al Proiectului pentru traducerea și editarea cărților de cult.

La data de 17 ianuarie 1882 se inaugura Tipografia Cărților Bisericești din București, descrisă în presa bisericească a timpului ca un „stabiliment eminent bisericesc și național”⁴². Era un deziderat mai vechi al ierarhilor români iubitori de carte și doritori a da tiparului cât mai multe titluri bisericești. Lucrul acesta se făcea până la acea dată, în cel mai fericit caz, în unele oficine eparhiale (care sufereau uneori prin defectuoasa lor organizare sau prin lipsa de tipografi) sau în imprimerii particulare (care nu realizau importanța covârșitoare a faptului cultural și spiritual de tipărire a unei astfel de cărți). Ambele situații creau efecte nedorite, despre care nu se va vorbi aici, dar înființarea noii tipografii a Bisericii oferea nenumărate șanse misionare și culturale, intuite de Melchisedec Ștefănescu încă de pe vremea când păstora ca episcop al Dunării de Jos. Din această perioadă, Melchisedec proiectează și mai apoi pornește unul dintre cele mai îndrăznețe, deosebit de dificile, dar atât de necesare programe ale sale: traducerea și revizuirea cărților de cult. Foarte preocupat de această problemă, Melchisedec a lucrat câțiva ani buni la un *Proiect pentru revizuirea și editarea cărților bisericești*⁴³, pe care îl supune discuției și aprobării Sfântului Sinod, în sesiunea de vară a anului 1882⁴⁴. Respectivul proiect cuprinde câteva principii după care să se poată traduce, diortosi și tipări cărțile de cult, în limba română. Cele mai multe dintre aceste reguli sunt funcționale și astăzi: să se numească o comisie alcătuită din cei mai competenți cinci profesori de teologie, știutori de limbi clasice și de limbă română; comitetul să lucreze după un regula-

42. Vezi articolul *Tipografia Cărților Bisericești. Actu de inaugurare*, în „Biserica Ortodoxă Română”, VI (1882), nr. 1, p. 63-64.

43. Publicat la Tipografia Cărților Bisericești, București, 1882, 22 p.

44. A se vedea *Resumat de lucrările S-tului Sinod*, în „Biserica Ortodoxă Română”, VI (1882), nr. 3, p. 59 (nesemnat).

ment precis (care cuprinde, printre altele: necesitatea traducerii cărții după original, acordarea atenției maxime traducerii termenilor tehnici⁴⁵, păstrarea frumuseții și curăției limbii române bisericești⁴⁶); să se traducă și tipărească în ordinea importanței volumului și dificultății textului, mai întâi Ceaslovul, apoi Molitfelnicul, Liturghierul, Psaltirea, Evanghelia, Apostolul, Octoihul, Triodul, Penticostarul, Mineele, Tipicul, Biblia; orice ediție tipărită trebuie să apară cu binecuvântarea Sfântului Sinod; nu se acceptă ediții neoficiale sau traduceri personale; ortografia să respecte regulile Academiei Române. Nu mult după aceasta, la 27 august 1882, regele Carol I semna Decretul de aprobare a acestui Regulament⁴⁷.

b. Evhologiile (Molitfelnicul) din 1873.

Această stabilizare a legislației sinodale se petrece în paralel cu lucrarea episcopului Melchisedec în legătură cu cărțile de cult. Mai întâi el traduce din limba rusă *Evhologii*⁴⁸ (București, 1873, 194 p.). Este cea mai de seamă lucrare a sa pe acest segment liturgic. Molitfelnicul publicat este foarte

45. Propune o serie de modificări / înlocuiri a unor cuvinte arhaice, cele mai multe de sorginte slavă, cu unele care sunt și astăzi în circulație: „slavă“ cu „mărire“, „norod“ cu „popor“, „pravoslavnic“ cu „dreptcredincios“, „blagoslovenie“ cu „binecuvântare“, „pravoslavie“ cu „ortodoxie“, „bogoslovie“ cu „teologie“, „polunoșniță“ cu „miezonoptică“. Nu este de acord cu „termeni de acei fabricați de editorii cărților bisericești mai în urmă la Râmnicul Vâlcei, sub reposatul Episcopu Calinic“, cum ar fi: „serare“ în loc de „vecernie“, „asemănândă“ în loc de „podobie“, „ascultătorul“ în loc de „ipacoi“ ș.a. Pentru cazul unor termeni grecești ca „idiomelă“, „prosomie“, „simfonie“, „stihologie“, „acrostih“ ș.a. propune ca aceștia să se adopte chiar așa, în locul unora slavonești. Argumentarea este imbatabilă: „Bunul simțu românesc cere ca aceste vorbe, care nu potu dobândi cetățenie în limba română, să se înlocuiască cu altele române, echivalente, și la nevoie chiar să li se prefere termeni originali grecești...“ – vezi Melchisedec, *Proiect...*, art. 4, lit. g.

46. „La exprimarea ideilor în românesc să se respecte principiul popularității limbei, atât de multu respectatu de vechii traducători români... Limba noastră astăzi este multu mai înaintată și mai bogată în forme și în expresiuni de câtu înainte. Biserica de și eminentamente conservatoare, este totu-o-dată și o mare scôlă pentru poporu, unde el se cultivă și intelectualmente și moralicește, învață treptatu și idei și expresiuni“- *Ibidem*, art. 4, lit. f.

47. Textul a fost publicat în „Biserica Ortodoxă Română“, VI (1882), nr. 6, p. 321-327.

48. Titlul complet și datele de pe pagina de titlu sunt următoarele: *Evhologii sau ronduele de rugăciune la deosebite casuri din viața bisericească, publică și particulară a chrestinilor orthodoxi. Extrase din diferite cărți ale Bisericei Ortodoxe de Răsăritu și publicate în modul acesta spre usul preoților de Episcopul Dunărei de Josu Melkisedek...*

bogat⁴⁹, printre alte rugăciuni și rânduiele cuprinzând: „Rânduiala ce se face la înthemelierea bisericeii și la înfingerea crucii“ (p. 1-23); „Rânduiala bine-cuvântărei și sfințirii Catapetezmei sau Templei“ (p. 27-36), „Rânduiala bine cuvântărei Campaniei sau clopotului“ (p. 37-47), „Rânduiala bine-cuvântărei inditiilor sau îmbrăcămintelor sau acoperămintelor Dumnezeiescii Trapeze și ale jertfelnicului“ (p. 85-87), Tedeum la Anul Nou, de mulțumire și la începerea anului școlar (p. 88-124), „Rânduiala unirii cu Biserica Orthodoxă acelor ce se convertesc dela shismă sau erezii“ (p. 175-192), rânduiele de sfințire a vaselor liturgice, a veșmintelor, a icoanelor, de sfințire a corăbiei sau a semănăturilor, pentru călători, la epidemii Toate acestea întregesc zestrea euhologică a Bisericii noastre. Mai mult, prin traducerea rânduielelor mai însemnate din acest cuprins, Melchisedec pregătește de fapt primul Arhieraticon complet în limba română, rămas însă în manuscris – semnalat mai departe.

c. Alte cărți de cult.

Pe aceeași filieră a înnoirii și din dorința de a oferi slujitorilor – ierarhi și preoți pentru prima dată în limba română Melchisedec publică și *Cartea de Te-Deum* (București, 1879). Această carte cuprinde slujbele de Te-Deum preluate din Molitfelnicul tipărit în 1873, la care adaugă și alte rânduiele.

Face și prima traducere în limba română, din limba rusă, a *Acatistului Acoperământului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu*⁵⁰ (București, 1886). Au rămas de la el și alte traduceri liturgice, în manuscris: o *Psaltire și un Liturghier*.

2. Traducerea în limba română și adaptarea textului unor rugăciuni.

Pe lângă Oratoriul mai sus-amintit, în anul 1864 tipărește la București, în Editura Socec, o *Carte de rugăciuni, text stabilit după vechile cărți bi-*

49. Multe dintre edițiile secolului al XIX-lea ale Molitfelnicului românesc – Blaj, 1815; Chișinău, 1820; Sibiu, 1833 și 1849; Iași, 1834; București, 1858 – nu cuprind toate aceste rugăciuni și rânduiele speciale.

50. Titlul complet și datele de pe pagina de titlu sunt: *Acatistului Acoperământului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Mariei. Tradus din slovenește după ediția de Kîiev, din anul 1878, de episcopul Romanului Melchisedec*, Tipografia Akademiei Române (Laboratorii Români), București, 1886.

sericești. Aceste două cărți arată dragostea lui Melchisedec și preocuparea sa pentru rugăciune, dar ele concretizează și dorința lui de a da poporului hrană duhovnicească.

Pe lângă aceste cărți, se preocupă și de îmbogățirea cultului cu alte rugăciuni, pe care le descoperă între filele unor cărți, vechi, le traduce și le oferă poporului însetat de viață duhovnicească. Astfel, la Mănăstirea Antim din București descoperă un Evangheliar sârbesc, pe care îl și datează ca provenind de la finele secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVI-lea, între filele cărui află o „rugăciune împotriva grindinei“, pe care o traduce din limba sârbă și o pune în circulație și la noi, publicând-o într-o comunicare intitulată *O rugăciune-vrajă*⁵¹. În aceeași revistă publică și o altă serie de rugăciuni vechi, uitate, ieșite din cult, pe care le-a descoperit, în anul 1839, în niște manuscrise, la Mănăstirea Bisericiani, sub forma unor „descânțete“, la „buba rea“, „beșica cea rea“, „cârțiță“, pentru cel „perit“⁵².

V. Manuscrise liturgice rămase de la episcopul Melchisedec

Biblioteca Academiei Române adăpostește mai multe manuscrise liturgice, donate de episcopul Melchisedec, în anul 1892. Unele dintre acestea sunt adunate, în timp, din diferite locuri (eparhii, mănăstiri) și de la diferite persoane (ierarhi, călugări, preoți), altele sunt scrise chiar de el însuși.

Întrucât toate sunt unicate, deci au o însemnată valoare spiritual-culturală pentru teologia liturgică românească, încercăm aici doar o inventariere a lor, însoțită de o succintă descriere, bazată pe cele mai semnificative indicii:

1. Mss. nr. 72 – *Omilii rostite de episcopul Melchisedec al Romanului*⁵³ (1854, 159 file);

51. Publicată în „Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie“, II (1883), Tipografia Academiei Române (Laboratorii Români), București, vol. III, p. 381-384.

52. *Ibidem*.

53. Acad. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R., 1-1600*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, vol. I, p. 30.

2. Mss. nr. 75 – *Omilii, discursuri funebre, art. etc., unele originale, altele traduse de episcopul Melchisedec al Romanului*⁵⁴ (început de secol XIX, 232 file);
3. Mss. nr. 135 – *Antologhion, adecă floarea cuvintelor*⁵⁵ (1738, 584 file);
4. Mss. nr. 160 – *Miscelaneu*⁵⁶ (secolul XVIII, 85 file);
5. Mss. nr. 307 – *Orânduiala Vecerniei, Utreniei și Liturghiei* (început de secol XIX, 65 file). Este scris în întregime de episcopul Melchisedec.
6. Mss. nr. 308 – *Rânduiala la prepararea, ferberea și sfințirea mirului*⁵⁷ (1880, 13 file);
7. Mss. nr. 496 – *Miscelaneu*⁵⁸ (1761 și 1768, 36 file);
8. Mss. nr. 498 – *Târnosanie*⁵⁹ (1752, 39 file);
9. Mss. nr. 513 – *Psaltichie întocmită de Ghelasie arhimandritul pentru trebuința Seminarului Episcopiei Argeșului și scrisă de Ion Profeanu*⁶⁰ (datată 1855, 236 file);

54. *Ibidem*. Și celelalte manuscrise, notate aici cu numerele de ordine de la 2 la 16, sunt preluate din aceeași sursă, respectiv de la paginile 43-44, 49, 86, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 135.

55. Pe fila 1 este însemnat: „Aciastă carte să chiamă Prăznicariu, întru carile sunt toate slujbele peste tot anul. Și am pus tot în rând: întâi canonul Troicinicului și Octoihul, apoi svetilnele cu evangheleschiile, apoi tropare troicinice pe opt glasuri, care să cântă în postul cel mare, dimineața, la aleluia și slujbele toate din Minei și din Triod toate și din Penticostar“, iar în mai multe locuri (filele 1v, 81v, 426, 584) este autosemnat și autorul, „cel mai mic între dascăli, Ștefan dascal moldavschi...din Dragomirești“.

56. Manuscrisul conține: cântări bisericești, grecești, dar cu textul scris cu caractere chirilice (filele 1-3v), fragmente de Octoih (filele 4-60), o orație de nuntă (filele 60v-63), alte cântări bisericești (filele 65-84).

57. Este dedicat episcopului Melchisedec, de arhimandritul Miron Calinescu.

58. Este dedicat episcopului Melchisedec de Nicolae Filipescu Dubău. Pe fila 26v, este consemnat: „Din osârdie preosfinții sale chiro chir Iacov proin mitropolit Moldovii, tâlmăcit-am și am scris acest postrig shimnicesc în anul 1768, ianuarii. Vartolomei Măzăreanu, arhimandrit Putnii“.

59. Titul complet este: *Târnosanie ce s-au scos de pre ellenie pre limba românească, cu toată osârdia și cheltuiala a prea osfințitului chirio chir Iacov, mitropolit a toată Moldavia, în zilele prealuminatului și preainălțatului domnului nostru Ioan Constantin Racoviță Voievod de Duca Sotiriovici, tipograful de la Thassos, întru a sa tipografie, la leat 7260*.

60. Pe filele 224, 225 și 236v este consemnat numele proprietarului, care este chiar copistul: „Această Docsologie este a subsemnatului elev Ioan Profeanu“.

10. Mss. nr. 514 – *Idiomelariu și Doxastariu*⁶¹ (1838, 115 file);
11. Mss. nr. 519 - *Tipicul sau înșămnarea rânduielii bisericеști pentru învățatura tinerilor moldoveni ce să pregătesc a fi slujitori bisericilor din Moldavia, întocmit în scurt în Seminaria Socolei în anul 1838*⁶² (1838, 96 file);
12. Mss. nr. 520 – *Curs începătoriu de retorică sau regule pentru frumoasa vorbire (eloquentia)* (începutul secolului XIX, 167 file);
13. Mss. nr. 521 și 522 – *Tedeu în Duminica Ortodoxiei, de preasfințitul episcop Melchisedec*⁶³ (1888, 23 file);
14. Mss. nr. 523 – *Luna lui maii, în zioa dintâi săvârșim pomenirea sfinților mucenici Euthimie, Ignatie și Acachie cei noi*⁶⁴ (mijlocul secolului XIX, 26 file);
15. Mss. nr. 524 – *Didahii*⁶⁵ (1781, 262 file);
16. Mss. nr. 530 – *Miscelaneu teologic*⁶⁶ (secolul XIX, 59 file);
17. Mss. nr. 1768 – *Didahiile sau predicele mitropolitului Antim Ivi-reanul*⁶⁷ (secolul XIX, 144 file);

61. Pe fila 1 este notat că manuscrisul este „tradus românește în Seminarul Socola, sub arhimandritul Isaia, de economul Ioniță, fost eclesiarh al Mitropoliei. Scris de elevii seminarului“.

62. Pe fila 1v se precizează că acest Tipic „...în anul 1816 de înalt preasfinția sa domnul Veniamin, mitropolitul Sucevii și Moldaviei și cavaleriu din limba ellinească în limba românească s-au tălmăcit și tipărindu-să s-au împărțit în cele mai multe biserici ale Moldaviei. Dintre acel tipărit s-au alcătuit acesta mai scurtu de iconomul Constantin, catihetul seminarului din Socola, în anul 1838....“.

63. Ambele sunt scrise de preotul Ghiță Ionescu. Manuscrisului cu nr. 522 îi lipsește prefața.

64. Manuscrisul a aparținut mitropolitului Calinic Miclescu, de unde a trecut în proprietatea episcopului Melchisedec.

65. Titlul complet este dat de însemnarea ce se află pe fila 1: *Didahii ce să numesc a fi făcute de răposatul mitropolit Anthim, pe la praznice mari scrise acum în zilele prea înălțatului domn Io Alexandru Ipsilant Voievod, întru al șaptelea an al domniei mării sale și în zilele prea sfințitului mitropolit al Ungrovlahiei chirio chir Grigore, întru al 21-lea an al păstoririi preasfinției sale. S-au scris de mine, smeritul între ieromonahi Grigorie arhimandrit Delean, în sfânta mitropolie a Bucureștilor, în anul 1781 (7289), iulie, 27, după altă carte ce am găsit-o scrisă iar cu mâna.*

66. Cuprinde: „Litia mică“ (filele 1-16), „Rânduiala călugăriei și cuvânt pentru tundere“ (filele 17-53), „Rânduiala la facerea rasoforului“ (filele 55-59).

67. Idem, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R. 1601-3100*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, vol. 2, p. 57. Pe fila 3 se precizează că aceste Didahii sunt

18. Mss. nr. 1875 - *Arhieraticonul, adică Liturghiariu arhieresc*⁶⁸ (1875, 140 file).

Despre acestea și despre alte manuscrise liturgice ale lui Melchisedec, avem în pregătire un studiu special.

VI. Un iubitor și cinstitor de sfinți

1. Sinaxarul cuprinzând viața Preacuvioasei Maicii noastre Parascheva

Dintre preocupările aghiografice ale episcopului Melchisedec, cea mai semnificativă ar fi primul sinaxar științific întocmit în cinstea Sfintei Parascheva, cu titlul: *Viața și minunile Cuvioasei Maicii noastre Parascheva cea Nouă și istoricul sfințelor ei moaște. Scrisă de Melchisedek, Episcop de Roman, la anul 1889* (16 p.). Lucrarea este motivată de marea evlavie pe care românii o aveau (și o au și astăzi!) pentru Preacuvioasa Maica noastră Parascheva, dar și de faptul că, la anul 1841, se publicase la Iași, cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costachi, în limbile română și greacă (după o ediție mai veche, din 1817), slujba sfintei, în cadrul căreia sinaxarul cuprindea anumite imprecizii, istorice și aghiografice, legate de viața sfintei. Despre această sursă, ca și despre celelalte texte românești pe această temă, Melchisedec scrie că „viața Sfintei Parascheva și istoria moaștelor sale în monumentele nostre literare bisericești este forte necompletă“ (p. 32). Pentru aceasta, episcopul Melchisedec invocă sursele de bază – operele lui Eftimie de Târnovo și Grigorie Țamblac, adaugă câteva

„copiate la Ismail după exemplariul manuscris de arhimandritul Grigorie Deleanul, găsit în biblioteca episcopului de Buzău Dionisie, în anul 1871“.

68. *Ibidem*, p. 163. Titlul complet este *Arhieraticon sau Liturghiariu arhieresc, combinat după un manuscris vechi de la sânta mitropolie a Moldovei și după alte cărți liturgice ale Bisericii Ortodoxe*. Pe fila 1, stă consemnat că manuscrisul este „combinat după un manuscris vechi de la Sfânta Mitropolie a Moldovei și după alte cărți liturgice ale Bisericii Ortodoxe de episcopul Dunării de Jos“ și că respectivul manuscris „s-a prescris de ierodiaconul Meletie Christescu, în Ismail“. Exemplarul se remarcă printr-o bogată și frumoasă ornamentație interioară, constând în titluri, colon-titluri, inițiale, frontispicii. Manuscrisul a aparținut, inițial episcopului Atanasie al Râmnicului, de la care a trecut la episcopul Melchisedec, apoi la episcopul Ghenadie al Râmnicului și, în final, la Ministerul Culturii; la 8 decembrie 1901, a fost dăruit Bibliotecii Academiei Române.

informații privind și contribuția altor biografi, aghiografi sau istorici, la completarea vieții sfinte: Sfântul Nicodim Aghioritul, Sfântul Dimitrie al Rostovului, Grigorie Cipriotel, Patriarh al Constantinopolului, Eftimie Zigabenu, Alexandru Kalimah Papadopol, ieromonahul Rafail Guriotul de la Schitul Sfânta Ana – Sfântul Munte Athos, A.N. Muraviev – Petersburg. Între acestea, la loc de seamă sunt consemnate relatările Sfinților Mitropolii Varlaam și Dosoftei⁶⁹ ai Moldovei, despre cultul Sfintei Parascheva, în Moldova. Textul cuprinde și câteva date inedite, legate de viața sfinte: o minune săvârșită la anul 1811 și relatarea pe larg, detaliată a incendiului din anul 1888, din care sfintele moaște au rămas intacte.

Astfel, în aghiografia românească, rămâne de la episcopul Melchisedec, prima relatare, solid argumentată științific și latreutic, despre Sfânta Parascheva, pe care o numește „protectoarea Românilor din timpuri antice și până astăzi“, întrucât istoria neamului se leagă de evlavia către această minunată sfântă, căreia i se cuvin „atașamentul și devotamentul românilor către această sfântă, ale cărei sfinte moșate au fost legate de poporul nostru prin deosebitele faze ale istoriei lui politice, începând de la veacul al 12-lea, până în ziua de astăzi“.

2. Sinaxarul cuprinzând viața Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava.

Și astăzi există dipute științifice, legate de anul și autorul operei numite „Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou, care a pătimit la Belgrad...“. Unii o atribuie lui „Grigorie monahul și prezbiterul de la marea biserică a Moldaviei“, alții lui Grigorie Țamblac, mitropolitul Kievului; unii presupun că a fost scrisă la 1402, alții, la 1415. Dar meritul episcopului Melchisedec este acela de a fi introdus în circuitul științific, istoric – aghiografic, date verificate de el și preluate de pe surse mai vechi despre viața și martiriul Sfântului

69. Sfântul Dosoftei, de exemplu, scrie: „Și petrece până astăzi sfântul ei trup neputred, plin de tot mirosul cel scump, de se umple sufletul omului de bucurie sufletească, sărutând acele sfinte de Dumnezeu cinstite moștii. Dintr-o palmă a svinției sale este la Sfânta Episcopie la Roman, o bucăția și la Buciulești (sat în jud. Neamț, în zona Buhușului, n.n.), un deget adus din Țarigrad de Dumitrașco Logofătul, precum mi-a spus Iordachi Spătariul... Și eram eu un smerit Dosotheiu Episcop la acel sfânt Scaun la Roman. Ș-am adevărit, c-am văzut de multe ori svintele moștii sărutându-le și slujind cu săborul, acmu, în zălele noastre...“.

Ioan cel Nou⁷⁰. După același principiu, cunoscut, el supune concluziile sale dezbaterii în Academia Română, apoi le publică⁷¹. Textul publicat de Melchisedec nu a fost preluat tale-quala, el pierzând din frumusețea izului cronicăresc de epocă și din detalii, unele semnificative. Cu toate acestea, sinaxarele de după 1884, utilizate și astăzi, se alimentează din această sursă, fundamentală pentru tema de față⁷².

3. *Portretul Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt și cel al Cuviosului Daniil Sihastrul.*

Tot episcopului Melchisedec i se datorează descoperirea și publicarea, pentru prima dată, a portretului Sfântului Voievod Ștefan cel Mare al Moldovei. În anul 1881 episcopul Melchisedec face o vizită mitropolitului Silvestru Andreevici Moraru. Află în biblioteca mitropolitului două Evangheliare manuscrise: primul dintre ele este donația voievodului moldav pentru Mănăstirea Humor (1475), al doilea este dania mitropolitului Gri-

70. Acele surse sunt invocate de episcopul Melchisedec: *Sbornicul* copiat de Gavriil Uricul (1437), *Cazaniile* Sfântului Mitropolit Varlaam (Iași, 1643), *Viețile Sfinților* (Neamț, 1814)-ultimele traduse din limba rusă.

71. Melchisedec Ștefănescu, *Vieța și scrierile lui Grigorie Țamblacu*, Editura Academiei Române (Laboratorii Români), București, 1884. p. 84-104 (text bilingv, slavonește/românește), publicată și în „Analele Academiei Române“, seria II, Tomul VI (1883-1884), Secțiunea II – „Discursuri, memorii și notițe“, Tipografia Academiei Române, București, 1885, p. 1-110.

72. Unul dintre cele mai semnificative fragmente din *Viața și martiriul Sfântului Ioan cel Nou* este acela al aducerii sfințelor moaște la Suceava: „Când ellu (domnitorul Alexandru cel Bun, n.n.) s-a însciințatu de moștele mucenicului, și cuprinsu fiindu de dorința lor, și cu sfatul celui ce atunci cârmuia cele bisericesci, a prea sfințitului arhiepiscopu Iosifu, trimite unu boiaru cu destulă oste, să aducă la dânsulu cu mare cinste vredniculu de slavă trupu alu mucenicului, pe carele în grabă primindu-lu cu cinstea cea vrednică și cu osârdia cea cuvenită illu întâmpină cu toți cei slăviți ai săi și cu forte multu poporu din omenii lui Dumnezeu, încă și archierei și cu totu clerulu bisericescu, cu făclii, cu tămâie și cu miruri bine mirositoare. Se proșterne la raclă, cuprinde multu pătimitorulu acela trupu, atinge ochii și buzele sale de de mânele aceluia, varsă lacrimi de bucurie destule, îlu propune păzitoru allu statului seu, și așa illu pune cu cinste în prea sânta mitropolie în prea luminata sa cetate Suceava, scaunul seu“ – *Ibidem*, p. 99. Detaliile și nuanțele relatate aici lipsesc din unele sinaxare – vezi, de exemplu, arhim. Ioanichie Bălan, *Patericul Românesc*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1990, p. 95. Textul este mai fidel preluat în *Mineiul pe Iunie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 28-30.

gorie Roșca, pentru Mănăstirea Voroneț (1550). În primul dintre acestea, episcopul descoperă portretul Sfântului Ștefan cel Mare, pe care de la prima vedere îl apreciază, fără dubii, ca fiind original! Sfântul voievod este înfățișat așezat în genunchi, oferind Maicii Domnului, care șade pe tron, acest Evangheliar. În cel de al doilea a descoperit portretul Sfântului Cuvios Daniil Sihastrul de la Voroneț și Putna. Pictorul Epaminonda Bucevschi primește însărcinarea de la cei doi ierarhi să realizeze copii ale acestor portrete. În ședința din 13 noiembrie 1881, episcopul Melchisedec prezintă la Academia Română senzaționala sa descoperire, care deschide largi și aprinse discuții asupra acestui subiect⁷³, care și astăzi suscită interesul și despre care se va mai scrie⁷⁴.

4. Primele studii dedicate operei Sfântului Mitropolit Dosoftei.

În *Cronica Romanului*, atunci când în șirul episcopilor ajunge la „Dositheiu“, „cellu atât de renumitu între ierarhii Moldovei, ca omu de litere, ca modelu de cuvioșie...“⁷⁵, Melchisedec dedică pagini semnificative (p. 283-302) – prima analiză teologică și stilistică din teologia românească și din literatura română! – Psaltirii pe care Sfântul Mitropolit Dosoftei o tipărise în 1673. O primă notă critică emisă de episcopul interpret se referă la faptul că, pentru versificarea psalmilor, Dosoftei a folosit abundant metodele mistică și alegorică, în detrimentul celor literală și istorică, în ceea ce privește traducerea textului biblic. În acest sens, exemplifică prin modul în care Sfântul Dosoftei interpretează 16 versete din Psalmi⁷⁶. A

73. Memoriul și concluziile lui Melchisedec, cât și dezbaterile au fost publicate în „Analele Academiei Române“, seria II, tom. IV. Ședințele ordinare din 1881-1882 și sesiunea generală din 1882. Secțiunea I, Tipografia Academiei Române (Laboratorii Români), București, 1882, p. 15-58.

74. Vezi un articol mai recent al prof. dr. Ilie Luceac, *Cultul valorilor perene. Portretul lui Ștefan cel Mare de Epaminonda Bucevschi*, în „Curierul românesc. Revista românilor de pretutindeni“, XVI (2004), nr. 8 (211), p. 24-27.

75. Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman. Compusă după documente naționali-române și streine, edite și inedite de Episcopul Dunărei de Josu: Melchisedec. Partea Anteea de la anulu 1392 pena la anulu 1714*, Tipografia Națională, București, 1874, p. 278.

76. De exemplu, versetul „Glasul Domnului ce sfărâmă kedrii...“ (Psalmul 28, 5) este interpretat de Dosoftei astfel: „Kedrii sunt oamenii cei mai mare și aleși, că decă audu sânta

doua observație se referă la „rithma“ lui Dosoftei, care este „adese ori silită, și uneori ne plăcută, mai ales acele stereotype...“ (p. 291). Dar exigența lui Melchisedec nu se transformă în criticism, ci în dorința de a descoperi, obiectiv, și de a pune în valoare frumusețea psalmilor versificați, care depășesc granițele poeticii, le ating pe cele ale teologicului și pe cele ale vieții românești, dar mai ales pe cele ale vieții personale ale traducătorului⁷⁷. Una dintre cele mai frumoase idei ale comentariului lui Melchisedec este cea legată de „românismul Psaltirii lui Dosoftei“; arată că „cetindu Psalmii lui Dosoftei, românul întâmpină circumstanțe ale țerei sale: în ei transpiră simțurile și durerile patriotice și creștinesci ale autorului pentru țera sa: conspirările dușmanilor din afară, comploturile interne, crudimele rebelului... steagul ce se înalță peste șireaguri... speranța numai la Dumnezeu! Devotamentul către Biserică, stima către Dumnezeu; prezentul amar, illușiunile pentru un viitor mai bun... și alte circumstanțe din traiul Românilor politice, casnice și religioase“⁷⁸. Legătura cu literatura se face prin concluzia că „mulți din psalmi au devenit cântice populare“⁷⁹!

5. Publicări și analize teologico-literare ale operei Sfântului Mitropolit Antim Ivireanul

Melchisedec a fost fascinat de viața și opera Sfântului Antim Ivireanul, cu care a intrat în contact prima dată încă din vremea studiilor seminariale. În anul 1871 a descoperit un manuscris în biblioteca episcopului Dionisie Romano al Buzăului, o copie tardivă, de la finele secolului al XVIII-lea, a

Evangelie, să înfrângu cu inima, șiși uită totă mărirea de pre pământ, cât bagî în seamă și pre cei săraci de nu să ținu mare de dâșii“ – apud Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Romanului...*, p. 287.

77. La traducerea Psalmului 30, de exemplu, Melchisedec comentează: „se sânte că Dositheiu, cându ălu sciea, era sub impresiunea unora suferinți de la vrăjmași: «Dumnezeulu meu mă miluesce/Pentru scirba ce me-nvăluiește/ Ochii miei de groază se-ntristează/ În tote părți căutându să te vază/Din fire slăbiu, vintrele-m saci/Sufletulu mișelulu cea să facă/Veața mi s-au strâns cu trai de jale/Suspînându adese de vești rele“.

78. Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Romanului...*, p. 290.

79. *Ibidem*, p. 290-291. Tema a fost dezbătută și de prof. dr. Tudor Ghiddeanu, în volumele *Melchisedec, lumina ortodoxiei românești*, Editura „Mușatinia“, Roman, 2009, p. 65-78 (cap. „Divina poezie Dosoftei“) și vol. *Autocefalie (125 ani) și Patriarhie (85 ani)*, Editura „Mușatinii“, Roman, 2010, p. 63-68.

predicilor mitropolitului martir⁸⁰. În anul 1886 prefațează, sub titlul *Notițe biografice despre Mitropolitul Ungrovlahiei, Antim Ivireanul*, prima ediție a predicilor antimiene, publicată în limba română de Ion Bianu, după acest manuscris⁸¹. Studiază Didahiile, le prezintă în cadrul ședințelor Academiei Române (în anii 1886 și 1888) și le face cunoscute prin publicări integrale⁸². Le-a apreciat ca fiind „model în toate chestiunile dogmatice, morale, bisericesti, pentru arta oratorică și calitățile lingvistice”⁸³. Entuziasmul său avea însă un argument practic: omiletica și catehetica nu existau, ca discipline; în învățământul teologic al epocii. În prezentarea pe care o face la Academia Română, în anul 1888, aprecia chiar că, în Biserica Română, predica este „în fașă”, de aceea el recomandă aceste predici ca pe un model necesar, însă, din fericire, atât de apropiat de limba poporului și plin de frumusețea unor „faceri” omiletice surprinzător de proaspete și sugestive. Comentariile episcopului Melchisedec cereau o ediție critică, eveniment literar și științific ce avea să se petreacă peste aproape 100 de ani⁸⁴.

6. „Profet” în ceea ce privește canonizarea
unor cuvioși și ierarhi români.

Preocupările sale pentru aghiografia românească sunt sintetizate în Oratoriul analizat mai sus, unde, la sfârșitul Sinaxarului, după data de 31 decembrie, inspirat, dar și bazat pe temeurile tradiției monahale românești

80. Vezi manuscrisul cu nr. 1768, prezentat mai sus, la capitolul V.

81. Sub titlul *Predice făcute pe la praznice mari, publicate după manuscrisul de la 1781 de profesorul I. Bianu*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1886.

82. În volumele: *Didahiile ținute în Mitropolia din București de Antim Ivireanul, Mitropolitul Ungrovlahiei (1709-1716), publicate după manuscrisul original de episcopul Melchisedec Ștefănescu și corectate de Constantin Erbiceanu, profesor, cu o prefață asupra manuscriptelor mitropolitului Antim Ivireanul*, vol. I, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888 și *Didachiile mitropolitului Ungrovlahiei Antim Ivireanul 1709-1713, făcute pentru toate duminicile, începând de la Dumineca Fariseului și pentru toate sărbătorile anuale, mari și mici, publicate după manuscrisul original*, vol. II, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1889.

83. Apud Dorina Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1886-1996)*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 90. O lucrare mai nouă, care confirmă această afirmație este aceea a pr. dr. Dorel Man, *Didahiile, norme de educație și pastorație*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001.

84. Antim Ivireanul, *Predici, Ediție critică de acad. Gabriel Ștrempele*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962.

și pe surse mai vechi, Melchisedec adaugă „câți va Cuvioși români ce au bine-plăcut lui Dumnezeu în patria noastră, și ale căror nume le găsim în viețile sfinților...: Daniilu de la Monastirea Voronețu..., Rafailu de la Monastirea Agapiei..., Kiriacu de la Monastirea Bisericieni, Kiriacu de la Monastirea Tazlău..., Epiphaniu de la Monastirea Voroneț, Partheniu de la Monastirea Agapiei, Ioanu de la Monastirea Râșca..., Inocentiu de la Monastirea Probota și Eustatiu și alții⁸⁵. Este o minunată recunoaștere a sfințeniei unor cuvioși români, care, peste timp, aveau să fie trecuți în rândul sfinților; Melchisedec îi așează în calendar încă din anul 1869⁸⁶!

***VII. Autor al primului tratat sistematic de iconologie,
din Biserica noastră.***

Episcopul Melchisedec elaborează primul *Tratat despre cinstirea și închinarea iconelor în Biserica Orthodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România Orthodoxă, de Pre Sfințitul Melchisedec, Episcop de Roman*⁸⁷. Autorul își bazează argumentarea iconodulă pe temeiurile scripturistice și dogmatice clasice, începând cu prezentarea dogmei Întrupării Fiului lui Dumnezeu și citând, imprecis, texte din Evanghelia Sfântului Ioan (14, 12-13, 24; 16, 23-24; 17, 18-21). Pe aceste temeiuri, episcopul Melchisedec formulează următoarea afirmație, care sintetizează, practic, partea inițială a lucrării: „Reprezentând înaintea ochilor noștri fețele Domnului nostru și a Prea Curatei lui Maice, fețele Angerilor și ale Sfinților și diferite evenimente sfințite din Istoria Vechiului și Noului Testament, sfintele icone viu ne amintesc însuși prototipurile închipuite pe dânsle, iară odată odată cu acesta și nenumărate bine-faceri, pre care ei le-au sevârșit și le sevârșesc pentru noi, relațiunile ce noi trebuie să avem cu dânșii, acele înalte nevoinți ale cucerniciei, ce ei ne-au lăsat noue spre imitare, și în acest chip deștepta și nutresc în inimile noastre sentimentele credinței, a nădejdei, a dragostei și ale tuturor virtuților creștinești. În înțelesul acesta iconele sunt, dupre dicerea celor vechi, ca niște cărți pentru toți accesibile și înțelegibile, și pentru cei

85. Melchisedec Ștefănescu, *Oratoriu...*, cap. VI, p. 47-48.

86. A se vedea, la această temă, studiul mitropolitului Nestor al Olteniei, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu despre sfinții români*, în „Biserica Ortodoxă Română“, CX (1992), nr. 1-3, p. 125-130.

87. Publicat la Tipografia Cărților Bisericești, București, 1890 (49 p.).

culți și pentru cei neculți, scrise, în loc de litere, cu persoane și cu lucruri⁸⁸. În continuarea acestei argumentări, este citat fidel, în limbile română și greacă, orosul Sinodului VII Ecumenic (p. 8-9), text canonic și dogmatic fundamental pentru afirmarea și susținerea cultului icoanei, în Ortodoxie. Cu argumente logice și teologice, episcopul Melchisedec combate apoi doctrina protestantă, care refuză prezența icoanei în cultul creștin (p. 11-23). În acest sens, pe distincția clară făcută între idol și icoană, restabilește adevărul despre Mărturisirea de credință din 1633, pusă pe seama Patriarhului Chiril Lucaris; contraargumentele ortodoxe sunt împrumutate din Mărturisirea de credință a Sfântului Petru Movilă, formulată la Sinodul de la Iași, din 1642.

Lucrarea acordă un spațiu generos – capitolul II – cultului icoanei la românii ortodocși: „Poporul român cinstește sfintele icone cu aprindere de lumânări, proaduse înadins pentru aceasta, cu închinăciune și cu sărutare și cu cuvinte de rugăciune... Atât în biserică, la rugăciunile publice, cât și în casă, la rugăciunile private, Românul se roagă lui Dumnezeu înaintea sfintelor icone, care nu lipsesc din nici o locuință a dreptcredincioșilor⁸⁹. Ca un argument asupra faptului real al lucrării lui Dumnezeu prin icone, episcopul Melchisedec relatează mai multe minuni ale plângerii unor icone (1672-într-o biserică din Hotin; pe la anii 1830-într-o biserică din Măscătești, Neamț; 1854-în biserica Seminarului Teologic de la Socola-Iași). La această din urmă reală întâmplare el însuși a fost martor, deși mărturisește: “Eu până atunci priviam cu indiferență spunerile despre iconele lăcrămătoare, le priveam mai mult ca niște legende populare, isvorâte din marea stimă a poporului orthodox către sfintele icone, nu îndrăsniam nici să le condamnm, nici să le afirm⁹⁰.”

Între icoanele care au plâns și care sunt menționate în tratatul episcopului Melchisedec se află și icoana Maicii Domnului de la biserica „Sfinții Voievozi“ din cătuna Pașcani, satul Vlădești, atunci județul Covurlui. Pe când Melchisedec păstorea la Dunărea de Jos, protoiereul Ioan Severin îi raporta cum preotul Atanasie Mihail de la biserica sus-amintită a constatat că icoana Maicii Domnului „lipsia din strană... vede jos icona răzimată cu fața spre biserică, lăcrămând așa de tare, în cât se udase chiar scândurile

88. Melchisedec Ștefănescu, *Tratat despre cinstirea și închinarea iconelor în Biserica Orthodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România Orthodoxă*, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1890, p. 5-6.

89. *Ibidem*, p. 25.

90. *Ibidem*, p. 28.

de jos...⁹¹. Acest fapt s-a petrecut la 15 februarie 1865. Protopopul Ioan Severin subliniază că a verificat personal veridicitatea declarației preotului și că s-a convins de aceasta.

Tratatul se încheie cu o listă de 18 icoane făcătoare de minuni din România⁹² (p. 41-43), între care sunt numărate și două, existente și astăzi în Arhiepiscopia Dunării de Jos: la poziția cu nr. 6 este amintită „Icna Maicei Domnului de la Monastirea Adam, în jud. Tutova“, iar la poziția nr. 9 este amintită „Icna Maicei Domnului de la Monastirea Mavromolul din Galați“, despre aceasta dând și câteva date monografice.

Este apreciabil modul în care, prin argumentarea apologetică și misionară, acest tratat de iconologie este atât de actual, putând fi folosit și astăzi. Prin faptul că accentuează excelent funcțiile latreutică, harismatică și didactică ale icoanei, lucrarea este de folos, mai cu seamă, pentru credincioși care, citind-o, pot discerne între fapte minunate reale și false miracole, într-o lume tot mai însetată de senzațional, dar au și „posibilitatea întăririi în dreapta-credință și în evlavie și a edificării lor spiritual-morale, după modelul și din puterea sfinților, ale căror icoane stau de strajă sufletelor lor în biserici, în mănăstiri, în școli și în spitale, și mai ales în case...acolo unde ele mărturisesc, sprijină și întăresc dreapta credință“⁹³.

VIII. Preocupări de muzică bisericească.

Melchisedec Ștefănescu este primul ierarh român care se ocupă sistematic de studiul analitic al cântării bisericești de la noi⁹⁴, făcând o bună radiografie a situației acesteia în Biserica noastră, la acel timp. Era o voce

91. *Ibidem*, p. 37.

92. Între acestea trebuie numărată și icoana Sf. Gheorghe de la Mănăstirea Zografu, despre istoria căreia episcopul Melchisedec consemnează în lucrarea *Despre icoanele miraculoase de la Athon de proveniență română*, publicată în „Analele Academiei Române“, seria II, tom. IV, București, 1882-1883 și, în extras, la Tipografia Cărților Bisericești, București, 1884.

93. Pr. prof. dr. Ștefan Buchiu, în Prefață la vol. *Episcopul Melchisedec Ștefănescu, Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor*, Editura Partener, Galați, 2010, p. 9-10.

94. Pentru publicarea unor lucrări muzicale și activitatea de mecenat în domeniul muzical, pot fi amintiți, mai înainte de acest an, printre alții: episcopul Chesarie (Căpățână) al Buzăului (protector al mai multor protopsalți, precum Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Iosif Naniescu), Filotei al Buzăului (publică un Anastasimatar și un Irmologhion, în 1856), Ghenadie al Argeșului (editează revista „Albina musicală“, în care publică multe cântări cu textul imnografic tradus în românește și cu notația clasică psaltică), mitropoliții Neofit

autorizată, întrucât cunoștea bine muzica psaltică, pe care o deprinsese în Seminarul de la Socola, dar și muzica pentru cor, aflată în mare ascensiune la noi în acea epocă, pe care o cunoscuse în timpul studiilor sale la Kiev. Între tendința părăsirii și uitării muzicii bizantine și incisivitatea muzicii corale polifonice, Melchisedec încearcă aflarea unor soluții, printr-un *Memoriu pentru cântările bisericești în România*, urmat de un *Proiect de Regulament pentru regularea și îmbunătățirea cântului bisericesc în România*⁹⁵. Autorul face un index al mărturiilor vechi despre cântarea bisericească de la noi, apreciază activitatea marilor psalți și compozitori de muzică bisericească, români sau greci care au activat în cele trei Principate. Cu multă atenție analizează curente muzicale și influențele create de muzica bizantină⁹⁶ și cea rusească⁹⁷, punând în balanță cântarea melodică cu cea simfonică. Sunt apreciate ca unicat muzical și teologic colindele românești, cât și stilul bănățean de cântare bisericească. Cu toate acestea, argumentația conduce spre o concluzie pesimistă: „scole de cântări bisericesci ne mai existând în România, cântarea bisericească iarăși a început a se prosti și a rămânea necultivată”⁹⁸. Cauzele sunt de natură economică (lipsa de mijloace materiale, lipsa salariilor pentru profesori), spirituală (duhul secularizant al epocii, lipsa tinerilor de vocație) și artistică (muzica rusească polifonică începe a câștiga teren și aderenți, în detrimentul muzicii bizantine tradiționale).

Studiul este încheiat de un „Proiect de Regulament pentru regularea și îmbunătățirea cântului bisericesc în România” (p.37-38), care, pentru a proteja spiritual tradițional al cântărilor românești bisericești, cuprinde o serie de

și Grigore (Dascălu) ai Ungrovlahiei, Meletie al Moldovei, Silvestru Andreevici Moraru al Bucovinei și Andrei Șaguna al Ardealului.

95. Publicate într-un singur opuscul, la Tipografia Cărților Bisericești, București, 1882 (39 p.).

96. Pe care o caracterizează prin cuvintele lui Macarie protopsaltul, ca fiind „grea și nelesnicioasă” – vezi Melchisedec Ștefănescu, *Memoriu pentru cântările bisericești în România...*, p. 17.

97. Despre așa-zisa psaltichie rusească consemnează că, pentru complicația ei și pentru caracterul ei „straniu”, înșiși rușii o numesc „cântare încârligată”; iar despre termeni tehnici ca „creța, tare ca tunetul, luminata, șerpoica, smeoica...iute ca apa... întunecata, grozava, trei sori, pacinica, clătînătorea” sau „leghi, habuva, nenenaika, ahata, homona” nimeni nu mai știe nimic, „numai lipovenii își mai bat capul cu densele, scriindu-le și muncindu-se a cânta pre ele cântecul lor bisericesc cel sălbatec...” – *Ibidem*, p. 8-9.

98. *Ibidem*, p. 30.

propuneri, dintre care se pot menționa: fiecare eparhie să înființeze propria școală de cântăreți bisericești; o comisie desemnată de Sfântul Sinod să selecteze cântările cele mai bune, autentice, să le corecteze, să le sistematizeze și să le propună spre a deveni normative; o altă comisie să propună cântările pentru coruri, din Sfânta Liturghie, Sfintele Taine, anumite ierurgii, cântări care să fie „conforme spiritului bisericesc, fără prelungire prisoselnică și fără turnuri streine de muzică bisericească”; publicarea acestor două colecții de cântări; elaborarea unui manual de muzică bisericească, prin organizarea unui concurs, cu premii; să se îmbunătățească situația cântăreților bisericești, prin înproprietărirea lor și acordarea de salarii onorabile, plătite de stat.

Astfel se poate înțelege de ce Gavriil Musicescu, ucenicul lui Melchisedec își numea magistrul „unicul apărător al cântării armonice bisericești în Principatul nostru”⁹⁹. Mare parte dintre problemele sesizate de Melchisedec Ștefănescu¹⁰⁰ atunci s-au perpetuat la noi, dar, grație acestor preocupări, ele au fost cunoscute, analizate, au apărut variante de soluții de rezolvare și, în timp, unele dintre ele s-au rezolvat. Problema cântării bisericești și a cântărețului bisericesc rămâne deschisă, constituindu-se și astăzi într-o temă de reflecție pentru Biserica noastră.

IX. Un pasionat iubitor de frumusețe sacră

1. Este admirabil modul în care, pe întreg parcursul vieții, episcopul Melchisedec a menținut legătura de suflet cu satul natal, Gârcina Neamțului, unde revenea adesea, mai ales ca arhiereu, slujea și săvârșea pomeniri, cu multă evlavie, pentru părinții și străbunii săi. Alături de fratele său, arhimandritul Ieronim, la biserica din Gârcina este ctitor, contribuind consistent la repararea sfântului locaș și la înfrumusețarea și dotarea acestuia cu toate cele necesare. Argumentul ne este dat de un ucenic¹⁰¹, ce precizează că, din modestie, episcopul a dorit „să nu se scrie nimic aici, ci toate în cer”.

99. Pr. Paul Mihail, *Viața și opera lui Gavriil Musicescu, oglindite în scrisorile anilor 1871-1899*, partea I, în „Studii muzicologice”, vol. I, Editura Uniunii Compozitorilor, București, 1956, p. 111.

100. Un studiu detaliat despre acest Memoriu, a se vedea la prof. dr. Vasile Vasile, cap. „Episcopul Melchisedec Ștefănescu și problemele muzicii bisericești”, în *vol. cit.* p. 185-216.

101. Ilie Gheorghită, *Pe urmele episcopului Melchisedec*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLV (1927), nr. 7 (556), p. 413-414.

2. Pasiunea pentru studiul obiectelor liturgice vechi, de patrimoniu a generat primul istoric scris și prima descriere amănunțită a felonului Sfântului Ioan Gură de Aur, care se păstrează în muzeul Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului¹⁰². Amintit și de Paul de Alep, în jurnalul său de călătorie în Țările Române, felonul este un dar al împăratului Ioan II Paleologul pentru Domnitorul Alexandru cel Bun. Acest felon este în forma unei pelerine care se încheie în față cu mici nasturi de aur ; fața este cusută în fir de mătase, în trei culori – roșu, verde și albastru. Ornamentele constau în cruci, „cusute cu multă proporție și eleganță“ (p. 270), iar la spate este un medalion „încongiuratu cu kenariu de aur și cu mărgăritare“, cu chipul Domnului Hristos, binecuvântând. Pe larg, episcopul Melchisedec, realizează un istoric al veșmântului liturgic numit „felon“, atingând și problema sensurilor mistagogice ale sfințelor veșminte, în general, și ale ținutei monahale, de asemenea.

Tot aici trebuie amintite zecile de cărți vechi, obiecte liturgice, pietre tombale, elemente de arhitectură și artă bisericească pe care le-a studiat atent, le-a descris cu acrivie și le-a consemnat, ca urmare a călătoriilor sale de studiu, îndeosebi în nordul țării¹⁰³.

3. Urmare slujirii sale de aproape 14 ani la Dunărea de Jos, episcopul Melchisedec a lăsat în zestrea liturgică a Arhiepiscopiei Dunării de Jos o Evanghelie de dimensiuni impresionante (49x35,5 cm și 11,5 kg), cu coperte masive de argint și aur, realizate ca o broderie și cu medalioane de un mare rafinament, opera meșterului ieșean Constantin, piesă-unicat în zonă și în țară. Pe verso-ul paginii de titlu se află „ex-librisul“, iar pe colofon, textul „Spre semnu allu evlaviei mele către sântele și mântuitoarele cuvinte ale Fiului lui Dumnezeu, Domnului nostru Iisus Christos și allu dragostei mele către limba noastră națională română, am argintatu și auritu această Sântă Evanghelie și o am afierositu, spre pomenire, Sântei Episcopie a Dunărei de Jos, allu cărei cellu dântâiu episcopu și fondatoriu, din mila și cu ajutoriu lui Dumnezeu am fost eu, subscrisul. Costul ei este de 220 galbini

102. Melchisedec Ștefănescu, *Chronica Romanului...*, p. 269-274.

103. Vezi Melchisedec Ștefănescu, *O vizită la câteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, în „Analele Academiei Române“, seria II, tomul VII, 1884-1885, Secțiunea II, „Discursuri, memorii și notițe“, Tipografia Academiei Române (Laboratorii Români), București, 1886, p. 205-294 (publicată și în extras, în 1885) și vol. *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova, de Melchisedec, episcopul Romanului*, București, 1885 – la poziția XLVIII este prezentată „Monastirea Precista“ din Galați.

austrieci. 1867, decembrie, 28¹⁰⁴, semnat „manu propria“. Cu această Evanghelie a fost întâmpinat la intrarea în catedrala din Galați, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I al Constantinopolului, cu prilejul istoricei vizite din 25 octombrie 1999.

X. Liturg râvnitor, cu viață cuvioasă.

Poate ar fi trebuit să începem prezentul studiu cu câteva referiri la modul profund și deplin prin care, încă din pruncia sa și până a închis ochii, Melchisedec Ștefănescu a știut să asculte și să înțeleagă cuvântul Evangheliei, să își trăiască viața ca un bun creștin, să o împlinească prin dăruirea sa de slujitor fervent, monah de vocație¹⁰⁵ – rugător, milostiv și modest – și arhieru al lui Hristos ce și-a mistuit viața slujind cu credincioșie Biserica neamului și patria, liturghisind, scriind și învățând pe credincioși, pe tinerii elevi și studenți și pe preoții săi, ca un adevărat dascăl.

Ucenicind ca seminarist în școala de la Socola, apoi ca student la Kiev, unde a primit și harul Preoției a deprins a liturghisi cu multă evlavie, dar ținând mult și la fastul slujirii. Melchisedec a rămas toată viața preocupat frumusețea și acuratețea slujirii. Ca ierarh, mereu s-a înconjurat de călugări,

104. Vezi articolul arhid. Lucian Petroaia, *Un monument tipografic: Evanghelia episcopului Melchisedec*, în „Călăuză ortodoxă“, XI (2000), nr. 135-136, p. 25.

105. Este impresionantă stirpea preoțească și monahală a episcopului Melchisedec, familie asemănătoare întrucâtva vocației monahale și de sfințenie pe care le-au vădit, în viața Bisericii, familiile Sfinților Vasile cel Mare și Grigore Palama. Astfel: 1. stră-stră-străbunicul din partea tatălui a fost protopopul Vasile din Piatra Neamț; stră-străbunicul de pe aceeași linie a fost preotul Ioan, cel s-a strămutat în Gârcina; străbunicul din partea tatălui a fost preotul Andrei din Gârcina; bunicul, preotul Constantin din Piatra Neamț s-a călugărit cu numele Constandie, în schitul „De peste vale“; 2. bunicul din partea mamei, preotul Ioan din Negrești-Neamț, s-a călugărit și a trecut la Domnul la Mănăstirea Bisericieni; 3. tatăl său, Petrache a fost 50 de ani preot cu viață de înaltă trăire și slujire sfântă la biserica din Gârcina Neamțului; un unchi al său, preotul Vasile Ștefănescu este ctitorul bisericii „Sfinții Trei Ierarhi“ din Piatra Neamț; fratele lui Melchisedec al Dunării de Jos, Ioan s-a călugărit cu numele de Ieronim și a fost revizor și inspector ecleziastic în Dobrogea și arhimandrit de scaun la Roman; alt frate, Vasile, a fost arhieru centenar Valerian Ștefănescu; o soră, Elena s-a călugărit cu numele Evghenia și a fost și stareță la Văratec; altă soră-Suzana-a fost o cunoscută stareță a mănăstirii Războieni; alt frate, Costache, a fost învățător în Fălticeni – vezi, în acest sens, Gherontie Nicolau, *Biografia episcopului Melchisedec Ștefănescu*, în vol. „Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi“, Tipografia Sfintei Mănăstiri Cernica, București, 1939, p. 10-13.

preoți și diaconi cu reale calități de slujitori, de probitate moarlă și de o mare seriozitate profesională, care se ridicau la nivelul exigențelor impuse de el. „Tipicarul“ său era părintele Ieronim, fratele după trup, călugăr aspru și drept, care cu multă grijă învăța rânduielile pe candidații la preoție, neîngăduind nici o abatere. Arhidiaconii săi – Grigore Nicolau și Isidor Bușilă – erau recunoscuți pentru vocile lor de excepție, pentru adâncă știință a muzicii psaltice și pentru evlavie cu care slujeau. Vicarul său, Ioanichie Flor Băcăoanu era socotit unul dintre cei mai iscusiți slujitori din Sfântul Sinod de atunci. Toți aceștia erau „creația“ episcopului Melchisedec, care îi întrecea prin complexa și eminenta sa prestație de liturghisitor¹⁰⁶.

Ca om, a fost astfel caracterizat: „...cu o înfățișare plăcută; avea o privire dulce, pornită din niște ochi senini, iar pe fața lui erau zugrăvite bunătatea și blândețea. O vorbă bună găsea pentru orișicine...A fost un om cinstit, sincer și modest. A trăit ca un adevărat călugăr...“¹⁰⁷. Insistând pe latura duhovnicească a vieții sale, și alții au surprins calități care îl arată ca „un călugăr cumpătat, simplu la îmbrăcăminte și neobosit la muncă. Era un suflet sincer, fire comunicativă. Ura fățarnicia...“¹⁰⁸ sau un monah „dotat cu râvnă apostolică“¹⁰⁹, care „a dus o viață cu care poate fi un exemplu oricui“¹¹⁰.

Dar unul dintre cele mai frumoase omagii închinatelor memoriei acestui om și ierarh de valoare îl constituie o carte care a apărut la inițiativa episcopului Gherontie Nicolau, episcopul Constanței, fostul arhidiacon al lui Melchisedec – *Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi. Articole adunate și tipărite de Gherontie Nicolau, episcopul Constanței*. Lucrarea aduce câteva elemente care întregesc portretul spiritual al acestui ierarh. Mai întâi este ilustrat modul demn și smerit cu care și-a asumat, pe întreaga parte a doua a vieții sale, nedrepte acuzații, pornind de la modul în care el a

106. O exemplificare concretă, cu prilejul unei sfințiri de biserică, a se vedea la dr. Veniamin Pocitan Ploieșteanul, *Amintiri despre episcopul Melchisedec al Romanului – la împlinirea a 50 de ani de la moartea lui – Legăturile lui cu credincioșii mai de seamă din eparhie*, în „Biserica Ortodoxă Română“, LX (1942), nr. 5-6, p. 164-165.

107. Prof. Nicolae Dobrescu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române (întocmită pentru clasa a VII-a de seminar)*, Vălenii de Munte, 1912, p. 188.

108. Gheorghe Dincă, *75 de ani de la moartea episcopului Melchisedec*, în „Glasul Bisericii“, XXVI (1967), nr. 5-6, p. 494.

109. Simeon Reli, *Legăturile episcopului Melchisedec Ștefănescu cu Bucovina*, în „Cronica Romanului“, XIX (1942), nr. 5-6, p. 158.

110. Nicolae Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 252.

intrat în slujirea arhierescă (prin „numire“ – de la domnitor și nu prin „alegere“ – în Sinod) și culminând cu aspecte de necrezut, din nefericire venite din partea unor ierarhi-colegi, izvorâte din neputințe și micimi sufletești și colportate copios de presa timpului¹¹¹. Le-a purtat pe toate, le-a depășit cu o seninătate (aparent!) serafică și a arătat tuturor, prin însăși viața sa, că nu sunt adevărate. În al doilea rând, este consemnat modul demn, martiric aproape, în care Melchisedec și-a purtat boala necruțătoare care l-a măcinat destul de timpuriu și modul în care și-a încheiat călătoria acestei vieți, mărturii aduse de unul dintre cei mai apropiați ucenici, mai târziu episcopul Gherontie Nicoalu al Constanței, care poveștește cum s-au adunat toți în jurul „moaștelor“ celui adormit, l-au pregătit pentru funeralii, după rânduiala monahală, și l-au așezat în sicriu, nu pe tron cum se înmormântau unii Ierarhi, întrucât el însuși lăsase ca dorință: „...destul am stat pe tron până acum. Omul, chiar când e arhieru, trebuie să se topiască ca floarea culcată la pământ. Numai spinul stă țeapăn, până-l doboară vânturile“¹¹².

Cine va voi, așadar, vreodată, să cerceteze mai în adânc viața acestui mare ierarh al Bisericii noastre, care la modul deplin „a ilustrat Sfântul Altar, catedra, literatura, teologia, știința...“ dar și „...evlavia creștină“¹¹³, va afla frumuseți sufletești, virtuți și valori care se vor putea îmbucheta în argumente pentru ca, la timpul cuvenit, episcopul Melchisedec să poată fi propus spre a fi canonizat de Biserica Ortodoxă Română.

XI. Concluzii

Melchisedec Ștefănescu, „această figură de uriaș al spirituității noastre“¹¹⁴ a rămas pentru totdeauna în conștiința Bisericii Ortodoxe

111. Unul dintre foștii săi ucenici scria despre acestea: „...era în Biserica noastră o mare zarvă și un puternic curent în contra lui Melchisedec – pornite în mare parte din gelozie, din frica de a nu ajunge conducător al Bisericii și din răutate omenească. Ziarele epuizaseră aproape toate epitetele de ocară contra acestui om, ce nu era cu nimic vinovat din cele ce i se imputau.“ – prof. dr. Dumitru Stănescu, *Episcopul Melchisedec*, în vol. „Melchisedec zugrăvit de câțiva dintre ucenicii săi...“, p. 192.

112. Gherontie Nicolau, episcopul Constanței, *Biografia...*, p. 54-54.

113. Gheorghe Vlad, *Episcopul Melchisedec*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, XXXIV (1958), nr. 1-2, p. 76.

114. Prof. univ. dr. emerit Tudor Ghiddeanu, *Autocefalia-premisă a Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române*, în vol. „Melchisedec. Ștefănescu, Chronica Romanului și a Episcopiei

Române, mai întâi ca ierarh jertfelnic, implicat în procesul de dobândire a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române și cu o laborioasă activitate în Sfântul Sinod, apoi ca om de știință cu o însemnată operă istorică, fapte pentru care Academia Română a așezat secția sa de Studii Istorice sub oblăduirea chipului lui efigiar.

Opera sa teologică, în domeniul biblic, sistematic și istoric este întregită de constantele sale preocupări liturgice, despre care, am văzut, au început încă din vremea uceniciei sale ca seminarist la Socola și ca student la Kiev, au continuat cu studiul asiduu din vremea profesoratului la seminarul care l-a format și s-au împlinit, prin multele și valoroasele publicații în domeniu, în perioada celor peste 30 de ani de arhierie. Pentru contribuția sa în subdomeniul omiletic și catehetic, al muzicii bisericești, în cel iconologic, aghiografic și patrimonial-liturgic, teologia liturgică românească, aflată la început în acea epocă s-a îmbogățit cu valori și repere, dintre care cele mai multe sunt valabile, citite, citate și admirate și astăzi. În baza celor expuse mai sus, fără îndoială, episcopul Melchisedec Ștefănescu poate fi numărat, alături de alți ierarhi și profesori ai Bisericii noastre, între întemeietorii liturgicii românești. Pentru a cuprinde personalitatea și lucrarea sa în cât mai puține cuvinte, lăsăm ca unul dintre biografi episcopului Melchisedec să încheie prezentul studiu: „Sunt două feluri de oameni mari: pe unii îi ridică favorurile, intrigile...aceștia sunt mari numai în timpul vieții lor și în cercul...lingușitorilor; pe alții, pe adevărații oameni mari îi înalță strălucirea minții lor, bogăția cunoștințelor, geniul, aptitudinile, modestia, bunătatea inimii și tezaurul virtuților...Melchisedec rămâne una dintre gloriile episcopatului român și o podoabă a vieții sale”¹¹⁵.

Cu adevărat, Melchisedec rămâne ca un om ce fascinează pe cei care îi cercetează biografia și cărțile, prin cele două aspirații ale sale: spre geniu-prin lucrare și operă și spre sfințenie-prin trăirea duhovnicească și prin asumarea martirică a necazurilor, de care viața nu l-a scutit deloc.

de Roman“, Editura „Mușatinia“, Roman, 2008 – „Prezenta ediție apare cu binecuvântarea și sprijinul Preasfințitului Dr. Ioachim Băcăoanul, la împlinirea a 600 de ani de atestare documentară a Episcopiei Romanului“, p. 66

115. Constantin C. Diculescu, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui, cu un portret și eserpte din corespondență*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1908, p.148.